

Kognitive lese og skrivevansker i møte med tekst

Øyvind Rogstad

Kunsthøgskolen i Oslo

Teori 3: Syntese DE551_1

9. desember 2022

Index

Metode	3
Primær research	3
Sekundær research	3
Forord	4
Universell utforming	5
ADHD	7
Intervju med Nina Holmen	7
Dysleksi	10
Intervju med Synnøve Wilhelmsen	10
Digital tilretteleggelse	13
WCAG	13
Intervju med kristoffer Lium	13
Tilretteleggelse av bøker	17
Intervju med Eivor Vindenes	17
Konklusjon	23
Refleksjoner om temaet	24
Kildeliste	25
Litteratur	25
Bilder	26
Appendix A	27
Intervju med Nina Holmen, 25. november 2022	27
Appendix B	35
Intervju med Synnøve Wilhelmsen, 1. desember 2022	35
Appendix C	46
Intervju med Kristoffer Lium, 30 november 2022	46
Appendix D	56
Intervju med Eivor Vindenes, 30. november 2022.	56
Appendix E	64
Samtykkeerklæring for intervju i Teori 3: Syntese DE551_1	65

Metode

Primær research

For å samle kvalitativ informasjon har jeg foretatt fire intervjuer med personer som har førstehånds kunnskap om emne. Tre av intervjuene har blitt foretatt over zoom og et av intervjuene har blitt gjort ved et fysisk møte. Etter samtykke (verbal og/eller skriftlig) gjorde jeg et opptak av intervjuene. Lydopptakene ble deretter transkribert.

Jeg førte en semistrukturert teknikk, hvor jeg på forhånd listet opp spørsmål og emner. Listen med spørsmål var tilgjengelig for meg under intervjuets forløp, samtidig som jeg tok meg frihet til å komme med uplanlagte oppfølgingsspørsmål. Dette gjorde jeg for å kunne forfølge uventede temaer som kom opp underveis.

Subjektene for intervjuene kan deles i to kategorier, hvor det ene besitter *rådgivende kunnskap om kognitive læringsvansker* og den andre besitter *utøvende kunnskap om tilrettelegging for kognitive læringsvansker*. I gruppen *rådgivende kunnskap* intervjuet jeg Nina Holmen, fagleder i ADHD Norge og Synnøve Wilhelmsen, pedagogisk rådgiver i Dysleksi Norge. I gruppen *utøvende kunnskap* intervjuet jeg Kristoffer Lium, digital tilgjengelighets ekspert i NRK og Eivor Vindenes, rådgiver i Leser søker bok.

Sekundær research

For og støtte opp om kvantitative fakta har jeg hovedsak brukt sakprosa artikler og undersøkelser. Dette var brukt i forkant av intervjuene, og under utformingen av teksten til de forskjellige temaene jeg har vært innom i oppgaven.

Forord

I et moderne samfunn stilles det høye krav til lese og skriveferdigheter. Tekst gjennomsyrrer alle deler av samfunnet, fra skole til jobb og daglige gjøremål. I tillegg er det et viktig redskap for lagring og formidling av informasjon. Hvis man skulle forestilt seg en situasjon hvor ens egne lese og skriveferdigheter hadde blitt innskrenket, hadde situasjonen umiddelbart bydd på utfordringer. Hvordan skal kunne håndtere en jobbhverdag når man verken kan forstå eller svare på skriftlige henvendelser? Hvordan kan man ha kontroll over sin egen økonomi når teksten i nettbanken blir uforståelig? Hvordan vil det sosiale livet bli påvirket når all kommunikasjon må foregå verbalt?

I tilfellet med folk med kognitive lese og skrivevansker er dette eksempelet noe overdrevet. Lese og skrivevansker er ikke det samme som analfabetisme, men møtet med tekst kan likevel by på utfordringer. Mange av disse utfordringene kan direkte skyldes tekst som er designet på en ugunstig måte for leseren. Om designere ikke bidrar til å opprettholde god lesbarhet, vil det i utstrakt grad medvirke til å begrense befolkningsandel sitt handlingsrom i samfunnet. I den forstand, besitter mange designere en stilling som portvokter for informasjon.

Problemstilling

I denne teksten skal jeg gå løs på problemstillingen: *Hvordan kan man på best mulig måte designe tekst for folk med kognitive læringsvansker?* Ettersom kognitive læringsvansker er en samlebetegnelse på et bredt spekter av diagnoser, har jeg valgt å begrense fokuset til ADHD og dysleksi.

Min intensjon med oppgaven er å få en bredere innsikt i hva disse diagnosene er, hvem som har det og hvilke vansker som møter dem i hverdagen. I tillegg vil jeg finne ut av hvilke tiltak som er iverksatt for å beskytte deres interesser i dag, hvor finnes det rom for forbedring og hvilke tiltak kan iverksettes for å forbedre deres vilkår i møte med tekst.

Universell utforming

I det norske lovverket defineres universell utforming slik under diskrimineringsloven; *Med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene, inkludert informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT), slik at virksomhetens alminnelige funksjoner kan benyttes av flest mulig, uavhengig av funksjonsnedsettelse.*¹

I praksis betyr det at produkter, omgivelser, programmer og tjenester skal være like tilgjengelig for folk med funksjonsnedsettelse som funksjonsfriske. Formålet med dette er å forebygge diskriminering og samtidig sikre alles rett til deltagelse i samfunnet.

I tillegg til å omfatte IKT og digital utforming må også arkitektur, transport og samfunnsplanlegging ta hensyn til dette lovverket. Universell utforming er alt fra trinnfri inngang på trikken til underteksten på TV. Slike tilretteleggelser skal være nødvendig for noen, men bra for alle.

I Norge er det anslått at om lag 17% av befolkningen mellom 15 og 66 år til enhver tid vil ha en eller annen form for funksjonsnedsettelse.² Dette omfatter ikke bare de som har kroniske funksjonsnedsettelse, men også de som har midlertidige skader. Konsekvensene av at denne delen av befolkningen ikke kan benytte seg av offentlige og private tjenester og tilbud er ikke bare skadelig for den enkeltpersonen det gjelder, men får også følger på samfunnsnivå.

Et samfunn hvor tjenester og tilbud er begrenset til funksjonsfriske vil savne mangfold og bidra til mindre demokrati. Dette gjelder spesielt utdannings- og skolesektoren.

¹ Lov om likestilling og forbud mot diskriminering, likestillings- og diskrimineringsloven (2017) §17
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51>

² SSB (2022) Arbeidskraftundersøkelsen
https://www.bufdir.no/statistikk_og_analyse/nedsatt_funksjonsevne/antall/

Fig 1. Stephen Beaumont (2018) [Eksempel på en rampe bygget som element i en trapp på Robson Square, Vancouver, Canada. Trappen mangler bl.a. sammenhengende rekkverk og visuell og taktil markør]

ADHD

ADHD står for er en forkortelse *Attention Deficit Hyperactivity Disorder*. Dette er en kognitiv tilstand som hvor hovedsymptomene er konsentrasjonsvansker, hyperaktivitet og impulsivitet. Symptomene utspiller seg gjerne ut før 5 års alderen, men kan avta i voksen alder. I 65% av tilfellene vil diagnosen vedvare livet ut. I Norge er det anslått at omlag 3-5% av den norske befolkningen har ADHD.³

Typisk tegn på at man besitter denne diagnosen er at man behersker en lav grad av selvregulering og ikke klarer å konsentrere seg om en oppgave over lenger tid. Hyperaktiviteten spiller seg gjerne ut ved at man føler på mye uro og rastløshet. Impulsivitet medfører at man ikke tenker seg om før man handler. Av den grunn er også i høyere risiko for å havne i ulykker enn andre.

Ingen av symptomene for ADHD er direkte koblet til lese og skrivevansker. Likevel viser en undersøkelse foretatt av Froehlich og kolleger at 25-48% av ADHD tilfeller sliter med lese og skrivevansker.⁴

Intervju med Nina Holmen

Nina Holmen jobber som fagleder for ADHD Norge. Hun har selv en sønn som ble diagnostisert med ADHD da han var 15. Gjennom hele grunnskolen slet han med lesing og skriving, og Holmen var selv nødt til å lese leksene for han til han gikk ut av videregående. (Intervjuet i sin helhet er inkludert i Appendix A)

“Det er klart at det som blir vanskelig når man for eksempel strever med å lese og skrive, så blir dette vanskeligere jo høyere alder og klasse man kommer i. Det blir større krav til lesing og skriving og det er større krav til selvregulering i skolen i dag.”

³ Hannås, B M (2022) ADHD <https://sml.snl.no/ADHD>

⁴ Froehlich, T., Fogler, J., Barbaresi, W.J., Elsayed, N., Evans, S.E., Chan, E. (2018). Using ADHD medications to treat coexisting ADHD and reading disorders: A systematic review. *Clinical pharmacology & therapeutics*,

I sønnen til Holmen sitt tilfelle (heretter kalt Herman av personvernshensyn), ble han utredet for ADHD to ganger. Første gangen var i fjerde klasse. Denne utredningen består i første omgang av en til en samtaler med PPT (Pedagogisk-psykologisk tjeneste), men ettersom symptomene i hovedsak utspilte seg i klasserommet og ikke på enerom med en voksen, ble han ikke diagnostisert på dette tidspunktet.

I stedet skulle det gå 4 år til før han fikk en ny utredning og følgelig ble diagnostisert. Jeg spurte derfor Holmen og hva som var de største utfordringene i grunnskolen.

“Man forventer at barn og unge skal kunne regulere seg selv i mye større grad i stedet for at man får hjelp fra voksne til det. Når du da strever med å lese og skrive så blir ganske mange fag veldig vanskelig, når det gjelder norsk, samfunnsfag, kristendom og engelsk. Da kan det hende at men blir klassens klovn eller finner på hyss for å skjule det som man ikke mestrer. Det er en årsak til at en blir klassens klovn, fordi det er ingen barn som vil være det. Og det er for å skjule det man ikke får til, fordi det å vise sårbarhet overfor resten av klassen, det er veldig skambelagt.”

Lav selvtillit kan forekomme som en følge av ADHD, i tillegg til andre vansker som angst, depresjon og atferdsproblemer. Den lave selvtilliten i barndomsårene kan ofte skyldes at man opplever sin egen adferd som dysfugjsonel i en skolesammenheng. Lav selvtillit og lav grad av mestring kan videre ha en demotiverende virkning utviklingen av lese og skriveferdigheter.

“Det var veldig vanskelig for han var jo ikke motivert. Han har jo da strevd siden første klasse, eller barnehage faktisk, så han var veldig lite motivert.”

Hvorvidt mangelen på tilrettelagt undervisning fra en tidligere alder fikk negative følger for Herman sine skrive og leseferdigheter gir ikke Holmen et direkte svar på, men Herman tilhører delen av statistikken som har vedvarende ADHD i voksen alder.

“Ja, akkurat! [ler] Du blir aldri ferdig med dette skjønner du. Det kommer stadig nye utfordringer.”

Blant utfordringene som vedvarte for Herman nevner Holmen lese og skrivevansker, lav grad av konsekvenstenkning og en manglende forståelse av sosiale spilleregler. Jeg spør Holmen om hvorfor hun tror at en stor andel av de med ADHD sliter med lese og skrivevansker.

“Du kan si det at folk med ADHD er generelt dårlige på å lese og skrive enn jevnaldrende, men jeg tenker at det ikke er nok til å få en lese og skrivevanske. Når det gjelder sønnen min så brukte han lang tid på å knekke lesekode. Så begynte disse nasjonale prøvene hvor han da skulle lese på tid. Da fikk vi beskjed om at han leste ganske bra og han leste fort, men han litt under normalen på hastighet. Det fikk vi alltid tilbakemelding på, litt under normalen på hastighet. Når han var på BUP (Barne og ungdomspsykiatri) når han var femten, så spurte jo psykiateren om «Hva er det du drømmer om å få til?» «Jeg drømmer om å lese fort nok». Det er drømmen hans når han får en ADHD diagnose. Problemet er da at han jo leste fort nok, men han fikk ikke med seg innholdet i det han leste.”

Holmen beskriver her innholdsforståelse av tekst blant den største utfordringen til Herman. I likhet med dysleksi kan gå mesteparten av konsentrasjonen rettet mot dekoding av ord, setninger og bokstaver, og som gir lite rom til innholdsforståelse. I tillegg nevner hun at det er for lite kunnskap om diagnosen i skoleverket og henvendelser til ADHD Norge som omhandler tilretteleggelser er i stor grad uregelmessige og tilfeldige.

Videre spør jeg om det finnes enkle måter å tilrettelegge tekst på for folk med en ADHD diagnose.

“Ja, det vil være hvis det er for liten tekst eller for mye tekst. Det er en utfordring at det blir for mye tekst, og man miste motet før man har begynt.”

Jeg spør om løsningen vil være å dele opp teksten over større overflater.

“Ja og legge inn noe annet visuelt ved siden av som understøtter det som blir sagt i teksten. Enten et bilde eller en film eller noe sånt no.(...) Det er så mange muligheter i dag. Det kan være bilder med en undertekst som sier noe om hva som blir sagt i teksten, eller faktabokser. Man må strukturere teksten veldig at det ikke blir rot. Det må være orden og system.”

Dysleksi

Dysleksi er den vanligste lese og skrivevanskene i Norge og det er estimert at mellom 5-10% av befolkningen besitter denne diagnosen⁵. De vanligste kjennetegnene på dysleksi er manglende ferdigheter til å gjenkjenne ord-lyder, vansker med å koble bokstaver til lyd, vansker med å sette bokstaver sammen til ord, unøyaktig lesning og vansker med å formulere seg skriftlig.

Dysleksi er medfødt og kan ikke kureres, men det finnes måter å tilrettelegge for dyslektikere på. Disse tiltakene kan bestå i tilrettelagt undervisning, bruk av PC, lyd støttet tekst og andre digitale hjelpemidler.

Intervju med Synnøve Wilhelmsen

Synnøve Wilhelmsen jobber som pedagogisk rådgiver i Dysleksi Norge. Hennes oppgaver består i å drive med medlems veiledning, kompetanseheving i det Norske skolevesenet, samt å fremme politiske krav om tilretteleggelser for folk med dysleksi. Jeg spør henne om hva dysleksi er. (Intervjuet i sin helhet er inkludert i Appendix B)

“Det er en fonologisk vanske. Altså, du har vansker med å knytte ordlyden til bokstaven.”

Wilhelmsen utdyper også ved å fortelle at hver enkelts dyslektikers møte med tekst er unike. Dysleksien kan arte seg i form av at bokstaver og symboler oppfattes annerledes enn en for en ikke-dyslektiker eller at man sliter med å oppfatte innholdet. Felles for symptomene er at det er vansker med fortolkningen av ord og bokstaver. Wilhelmsen forklarer også hvordan diagnosen i prinsippet ikke bare er en lese og skrivevanske.

“Dysleksi er en kognitiv kobling i hjernen som har symptomer, altså lese og skrivevansker er symptomer på dysleksi. Så selve dysleksien er i hjernen, men det synes gjennom lese og skrivevansker. Noen har både lese og skrivevansker og noen har kanskje den ene.”

I en artikkel publisert på utdanningforskning.no, hevdes det derimot at MRI-skanninger av hjernen til dyslektikere ikke tyder på at det finnes noen neurologisk faktorer som skiller dem fra symptomsfire personer. Samtidig skrives det at “Å være kritisk til å bruke begrepet

⁵ Helland, T (2021) *Dysleksi*, Store Norske Leksikon <https://snl.no/dysleksi>

*nevrobiologisk forstyrrelse om dysleksi betyr ikke at man ikke erkjenner at lesevansker og dysleksi er et alvorlig problem og at de som har det bør få hjelp og støtte*⁶.

Jeg spør hvilke vansker som først møter en med dysleksi.

“Bokstavinnlæring. Det er det første. Det å koble lyd til bokstav. Det er absolutt den aller første vansken de fleste møter. Veldig mange har ikke interesse for bokstaver, de bryr seg overhodet ikke om å lære seg bokstaver. Det er fordi det blir vanskelig.”

Jeg drar samtalen tilbake til tekst og spør hvilke type utfordrende scenarioer som kan møte en dyslektiker i hverdagen.

“Masse små tekst, mye tekst, vanskelige ord, fremmedord, ord som er vanskelige å lese”

Wilhelmsen nevner også innholdsfortegnelse på emballasje, veiskilt med skrift og uforståelige logoer som spesielt problematiske. Videre spør jeg om hva som kan bli gjort, rent designmessig, for forbedre dette.

“Rene bokstaver, gode fonter som ikke har mye seriffer og sånne rare snirkler og sånne ting. (...) Luft er kjempeviktig. I verste fall, hvis du ikke har lyd støtte så er det mange som velger å skanne inn teksten, for eksempel fra en bok. Det går ann og skanne teksten å få det opplest. Hvis det er masse bilder og masse illustrasjoner midt i teksten uten luft mellom så blir det litt utfordrende å få rene skanninger. (...) Man jo tenke på at en god tekst for en dyslektiker er en god tekst for alle”

For dra spørsmålet over på grafisk design spør jeg om det illustrasjoner og annen form for grafikk kan være til hjelp for en dyslektiker.

“Ja, veldig god hjelp. Hvis du har relevant grafikk eller illustrasjon ved siden av så er jo det absolutt viktig. (...) Gjerne la bildet være under, over eller ved siden av. Men illustrasjoner og tekst er en fin avkobling. Det er mye lettere også å lese tekst som har litt avbrudd.”

⁶ Melby-Lervåg, M (2018) *Skyldes dysleksi unormal utvikling av hjernen?*, Utdanningsforskning.no <https://utdanningsforskning.no/artikler/2018/skyldes-dysleksi-unormal-utvikling-av-hjernen/>

Ettersom dysleksi er en velkjent diagnose i Norge i dag, spør jeg om skolen er tilstrekkelig tilrettelagt for denne gruppen elever.

“Overhode ikke. Langt derifra. Vi får daglig telefoner fra fortvilte foreldre som kjemper en kamp med skolen hver dag. De skal jo egentlig dra i samme retning. Alle vil jo barnets beste, men det er veldig mange som sliter med å få det riktig tilrettelagt.”

Digital tilretteleggelse

WCAG

WCAG (Web Content Accessibility Guidelines) er en samling av retningslinjer og suksesskriterier utviklet av WAI (Web Accessibility Initiative). I 2014 trådte disse retningslinjene i kraft i Norge under *Forskrift om universell utforming av informasjons- og kommunikasjonsteknologiske (IKT)-løsninger*. Det overordnede formålet med dette lovverket er å sikre alles rett til å benytte seg av digitale tjenester, uavhengig av fysiske og kognitive funksjonsnedsettelse.

Retningslinjene er delt etter fire grunnprinsipper:⁷

Prinsipp 1. Mulig å oppfatte

Prinsipp 2. Mulig å betjene

Prinsipp 3. Forståelig

Prinsipp 4. Robust

Hver av disse kategoriene har i tur sin egen gruppe suksesskriterier. Hver nettside kan bli vurdert i møte med disse kriteriene på en skala fra A (lavest godkjente vurdering) til AAA (høyest oppnåelige vurdering).

På WAI sine nettsider har de også gjort et utvalg av retningslinjer med fokus på kognitive læringsvansker, men på grunn av prosjektets begrensede omfang, har jeg ikke anledning til å gå dypere inn på dette emnet.⁸

Intervju med kristoffer Lium

Kristoffer Lium jobber som digital tilgjengelighets ekspert i NRK. NRK er en statsfinansiert kringkastings organisasjon som produserer innhold for TV, radio, nett og mobil. Som

⁷ Ukjent forfatter (2022) *WCAG sortert etter prinsipper*, Tilsynet for universell utforming av ikt <https://www.uutilsynet.no/wcag-standarden/wcag-sortert-etter-prinsipper/713>

⁸ Lawton Henry, S (2022) *Cognitive Accessibility at W3C*, Web Accessibility Initiative, <https://www.w3.org/WAI/cognitive/>

allmennkringkaster for hele den norske befolkningen består noe av samfunnsoppdraget til NRK av å lage innhold som er tilgjengelig for alle deler av befolkningen.

Lium sin rolle i denne bedriften er drive kompetanseheving på områder som omhandler universell utforming, samt å være en rådgivende stemme innad i fagmiljøene med hovedfokus på digital utforming. (intervjuet i sin helhet er inkludert i Appendix C)

Jeg starter med å stille spørsmålet om hva universell utforming er.

“Jeg tenker for min del at en tydelig forklaring på det er at det er den ene løsningen som er god for alle å bruke. Altså, at man ikke lager noen ekstra løsninger for enkelte grupper, men at man lager en god løsning. (...) Vi har en løsning i NRK TV uavhengig av funksjonsnedsettelse eller preferanser egentlig. Og det er den løsningen som er nødvendig for noen og bra for alle.”

Selv om NRK jobber innen mange ulike formater, bruker samme formgrep på tvers av plattformene. Dette handler ikke bare om at NRK som merkevare skal være gjenkjennbar, men det har også med brukervennlighet å gjøre. På lik linje med å skape et eget formspråk skaper NRK handlingsmønstre i hvordan brukerne navigerer nettsiden. Til sammen utgjør dette et designsystem med retningslinjer som skal brukes i allt på alt av nettinhold. Dette designsystemet skal utformet intern i henhold til WCAG.

“Det er både tester som brukes internt, men ikke minst at vi har noen felles komponenter og bruke et felles designsystem er en viktig del av det å sikre at ting oppleves likt på tvers og at vi har løsninger som alle kan bruke.”

Jeg spør så om hva konsekvensene ville blitt av å ikke følge regelverk og retningslinjer.

“Det er at brukerne våre ikke klarer å gjennomføre de oppgavene de har kommet til oss for å gjennomføre eller ikke får lest eller tilegnet seg den informasjonen man ønsker. Det er de som det gjelder mest direkte. Det større og mer overordnede bildet er at de blir satt på siden av samfunnet.”

Hos en kringkastings organisasjon som NRK med en så bred målgruppe vil det være naturlig å tenke at det stadig kommer opp nye problemstillinger med henhold til brukervennlighet og

tilgjengelighet. Jeg spør om det har kommet opp noen nye problemstillinger over de siste årene som ikke har blitt vurdert før.

“Man blir litt fartsblind noen ganger for det skjer så mye hele tiden. Det er jo som i all produktutvikling, at det er som regel ikke de store revolusjonene, det er små evolusjoner. Sånn sett er det nok ganske annerledes, det vi ser NRK TV i dag framfor da jeg startet i 2017, for eksempel. Innholdet vi har i NRK.no kontra det som var før. Jeg tenker hovedsakelig at det handler om å finne nye konseptuelle, tekniske og grafiske virkemidler for å nå ut til befolkningen.”

For komme nærmere temaet *tekst* spør jeg så om det om hva de gjør for å forbedre forholdene for folk med kognitive lese, skrive og konsentrasjonsvansker.

“Vi har også eksempler på ting som ikke er så teksttunge, ved at vi har en mer grafisk fremstilling av ting. På nrk.no så er det et mål at vi skal skrive ting så en 17-åring forstår det. Man kan si at en 17-åring er noe høyt for en del med utviklingshemning, men det er iallfall en start på at vi kan snakke om at klarspråk er viktig da.”

Som alt annet innen universell utforming er det å senke alderen terskelen på innholdet en fin balansegang. Her er det viktig at man ikke nedvurderer brukernes evne til å tilegne seg innhold, samtidig som ikke skriver på en måte som oppfattes utilgjengelig for enkelte brukergrupper. Andre faktorer som må veies opp mot hverandre kan være behovene til forskjellige brukergrupper.

“En klassiker på det er hørbarhet som er et område innenfor lyd, når det kommer til tilgjengelighet. Der ordet typisk at de som hører dårlig vil gjerne ikke ha noe lyd eller musikk bak når det snakkes, mens andre vil gjerne ha litt lyd bak for å fargelegge.”

Det må også tas estetiske vurderinger. Spørsmålet mitt da er om det finnes rom til å være kreativ og innovativ når man har et strengt lovverk å forholde seg til?

“Det har jo vært en del av kritikken mot universell utforming i starten også. Tanken om at vi nå bare får kjedelige løsninger. Jeg oppfatter nok ikke at det er et problem, heller en utfordring. På

den måten at de hele tiden setter litt større krav til designeren våre om at de må tenke seg en gang ekstra. Er det noen andre grep man kan gjøre for å få det til å bli visuelt tydelig?”

Avslutningsvis, spør jeg om Lium om er noe som det er noe som jeg har utelatt fra samtalen som har gjerne vil formidle?

“Jeg kan jo si at vi ofte ikke bruker order «tilrettelegge». Det er ikke no gærent i å bruke det altså, men vi bruker det ikke så mye internt. Ofte så snakker vi om løsninger som er gode for alle eller å utforme løsninger som fungerer på den og den måten. Det å tilrettelegge er ofte sett for å være en litt fordyrende ting som man gjør for enkelte. Derfor så pleier vi ikke å bruke det så mye.”

Tilretteleggelse av bøker

Intervju med Eivor Vindenes

Eivor Vindenes jobber som som rådgiver i Leser søker bok (LSB). Hun har tidligere erfaring som redaktør i Jippi forlag og forfatter. Jobben består i å arbeide tett med tegneserieskapere, illustratører, forfattere og forlag i bok skapningelsesprosessen.

LSB er en rådgivende, administrativ og formidlende organisasjon som støtter 12-15 bokutgivelser i året. Dette gjøres gjennom en stipendordning hvor kunstnere med bokprosjekter blir oppfordret til å søke. Bøkene er i hovedsak kunstnerdrevet, men rettet mot folk med ulik grad av lesevaner. Under slagordet "Boka er for alle" jobber LSB for en kulturell demokratisering av litteraturen ved å forsøke og å nå lesergrupper med begrenset evne til å lese konvensjonelle bøker.

Jeg møter Vindenes i deres kontorlokaler i litteraturhuset, hvor vi starter samtalen om arbeidet hennes. Hun tar med seg eksempler på bøker som hun tenker vil være relevant for samtalen og legger dem på bordet mellom oss. (intervjuet i sin helhet er inkludert i Appendix D)

"Når en tredjedel av den voksne befolkningen har problemer med å lese en vanlig tekst, hver femte elev i skolen har lese og skriveutfordringer og så kan du ha andre utfordringer i tillegg, betyr det at det er veldig mange mennesker i det norske samfunnet som ikke har tilgang på det refleksjonsrommet kunsten gir gjennom skjønnlitteratur og sakprosa. Det refleksjonsrommet har jo noe å gjøre med å kunne forestille seg verden annerledes, å kunne identifisere seg med en romankarakter gjør at du ser verden fra en ny synsvinkel."

Til forskjell fra tekst som er nødvendig for å kunne være operativ i et samfunn, dreier det seg her om tekst som et kulturelt og kunstnerisk medium. Dette området styres preferanser og smak fremfor nødvendighet. Likevel hevder Vindenes at det dette mediet spiller en vesentlig rolle for enkeltmennesker og for samfunnet i sin helhet. Mange med lese og skrivevaner vil kunne oppfatte dette segmentet av kulturen som utilgjengelig. På den måten vil ikke bare en tredjedel av befolkningen havne utenfor kultur og samfunnsdebatter, men også bli nektet adgang til de kildene til refleksjon og læring som litteraturen kan tilby.

Videre spør jeg om hvilke typer bøker LSB er med på å utgi.

“Vi gir ut et bredt spekter av bøker i samarbeid med forlag. Hvis du ser på hjemmesidene våre så er det sju ulike kategorier og målgrupper som vi jobber med. Da kan jeg si at den bredeste kategorien, som alle de bøkene som ligger på bordet her er eksempel på, er en “lett å lese”-kategori. Den kategorien er for mennesker som har dysleksi, konsentrasjonsvansker som kan komme av veldig mange forskjellige ting. Du kan ha en depresjon, du kan gå på tunge medisiner, du kan ha opplevd noe traumatisk, du kan ha en diagnose. For eksempel som du snakket om tidligere så vil en med ADHD ha problemer med å konsentrere seg. Så er det vanskelig å komme gjennom en tjukk tung bok. Hvis du har hørt på Herman Flesvig snakke i det siste?

Her går samtalen inn på NRK-profilen Flesvig sin nyeste bokutgivelse *Herman - historier fra en udiagnostisert* oppvekst, hvor han forteller om sin egen opplevelse med å vokse opp med udiagnostisert ADHD⁹. Vindenes nevner et eksempel i boka hvor Flesvig leide store, tunge bøker fra biblioteket mens han studerte. Dette gjorde han fordi han selv ønsket at han var en student som var i stand til å lese slike bøker, selv om han ikke var det. Dette sier noe om stigmatiseringen som følger det å lide av en kognitiv konsentrasjons nedsettelse.

Vi tar opp tråden ved de ulike kategoriene av bøker som LSB er med på å utgi.

“...Så det er den største kategorien bøker, også blir det smalere og smalere. Det kan være bøker for en leser som trenger ulike mengder symbolspråk det kan være barril (lese Brett for blinde), det kan være mennesker med kognitive utfordringer. Og da snakker vi gjerne om demens eller mennesker med en psykisk utviklingshemning eller slagpasienter. For eksempel hvis du har hatt en med aplasi, da vil du også ha visse kognitive utfordringer. Så det er syv forskjellige kategorier. Også hvis du er ny i Norge, utvikler vi bøker som er parallell språklige. Og da vil du også bruke tid på å eie språket, sånn at du kan få tatt til deg dybden i innholdet.”

⁹ Flesvik, H, Loe, E (2022) *Herman - Historier fra en udiagnostisert oppvekst*, Bonnier Norsk Forlag

Om dette er det viktig å presisere at selv om bøkene skal være lette å lese, skal dette ikke kompromittere kompleksiteten av innholdet. Etter intervjuet spør jeg om behandlingen av enkelte bøker, for eksempel at nyutgivelsen av Knut Hamsuns *Sult*, handler om forenkle innholdsforståelse slik at innholdet også blir mer forståelig for et yngre publikum. Dette avkrefter Videnes og forteller at det er viktig at de møter leseren i øyehøyde. Videre forteller hun at lesevennlig ikke betyr det samme som barnevennlig. Forvekslingene av disse uttrykkene kan føre til at man undervurderer leseren og bygge opp under stigmatiseringen av folk med lese og skrivevansker.

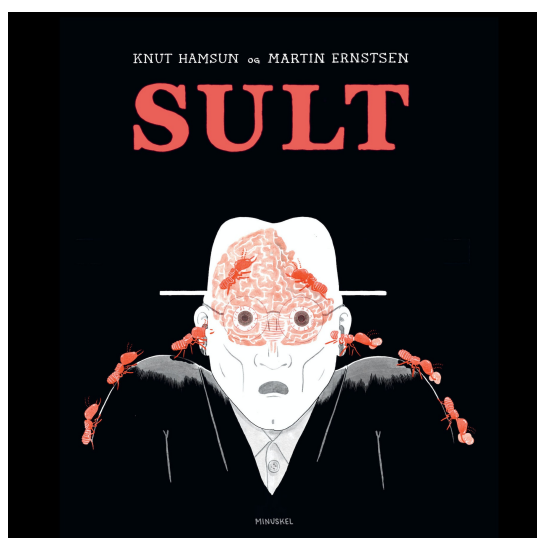

Fig. 2 Martin Ernstsen (2020) [Bokomslag for Sult]

Jeg spør så om hvilke typiske grep som blir tatt for å gjøre en utgivelse mer leservennlig, eller om det forandrer seg fra bok til bok.

“Det er helt riktig som du sier, hvert prosjekt er unikt fordi vi jobber med. Alt fra diktsamlinger til tegneserier til romaner, sakprosabøker. Så hvert prosjekt jobbes med på ulik måte fordi kunstnere er forskjellige og ulike kunstnere kan ha ulike tilnærminger til forskjellige prosjekt og. Det som er viktig med hvordan vi tenker er at prosjektene skal være kunstnerdrevet. Det ligger i bønn.”

Når LSB arbeider med et bokprosjekt handler om å ta et ferdig verk og gjøre overfladiske tilretteleggelser, men å jobbe med en bok fra starten av med en målgruppe i fokus.

“Det som vi først begynner med, og det er en grunn til at vi gjerne vil komme tidlig inn i en prosess, er at vi jobber med narrasjonen, så dramaturgien, de store linjene i historien. Så du kan si at det er flere faser.”

Under kategorien som kalles *almenmarkedsbøker*, som er rettet mot folk med dysleksi og konsentrasjonsvansker, er det tre grep LSB tar i narrasjonen for å gjøre historien mer leservennlig; Tydeliggjøring av persongalleriet, begrense hopp i tid og rom, følg hovedpersonen så tett som mulig.

Når det kommer til de språklige virkemidlene i samme kategori, forteller Vindenes at det ofte er handler om å beholde det sanselige språket og i størst mulig grad unngå en refererende skrivestil.

“Du vil skape et språk som tar leseren veldig tett på det hovedkarakteren din opplever sånn at du får en forestilling som gir rom for din egen medskapning. Det har noe med lesemotor å gjøre, fordi for en som har utfordringer med å lese så er det aldri lett å lese. Uansett hva vi gjør for å tilrettelegge så vil det alltid være en jobb, men hvis du blir dratt inn i et univers du vil være i så skaper det et lesedriv i seg selv, som blir en ekstra motor i alt det du skal overkomme.”

Når man kommer ned på setningsnivå forteller Vindenes at du jobber mye med å bryte ned lange og tunge setninger, minimere bruken av fremmedord og unngå konsonantopphopninger.

“Setninger med konsonantopphopning; det vil være setninger med veldig mye konsonanter. Det kan være mange korte ord i en setning. Noen vil tenke at hvis de skriver en setning med mange korte ord så er det veldig lett å lese, men det er det ikke.”

I behandlingen av tekst fokuserer LSB også forsterke kvaliteter i forfatterens skrivestil som gjør det lettere å engasjere leseren. Hun nevner det å skape dynamikk både i historie og setningsstruktur. For å kvalitetssikre at bøkene er i tråd med ledergruppens behov gjennomfører LSB jevnlig lesetester med et utvalg fra den aktuelle lesergruppen før en utgivelse. I tillegg referer de ansatte i LSB forskning og studier på emne om lese og skrivevansker samtidig som de prøver å finne rom for utforskning og nyskapning av bokformatet.

Jeg stiller så spørsmål om hvorvidt ordet tilpasning også kan hindre den kreative prosessen til en innholdsskaper.

“Ja, min opplevelse er også at når kunstnere jobber med oss første gang så kan det være det de er redd for. Men jeg tror at alle de prosessene jeg har vært med på, så har kunstnerne i ettertid sagt at de føler at det har økt den kunstneriske kvaliteten ved prosjektet.”

I hovedsak vil en utgivelse fra LSB har et større rammeverk og forholde seg til enn andre bøker. Utfordringen er desto større for å finne en form som krysser av i alle bokser.

Jeg drar temaet over på universell utforming. Som Lium fra NRK nevnte er et ideal å skape *en* utforming som skal passe alle. Min opplevelse var derimot at alle utgivelsene fra LSB så veldig forskjellige ut.

“Jeg kjenner meg godt igjen i det han i NRK sier, fordi vi har også den tanken om primær målgruppe (gruppen med lese og skrivevansker) og sekundærmålgruppe (allmennmarkedet). Det har noe å gjøre med at vi ønsker at lesere skal kunne møtes i samme rom og oppleve de samme bøkene sammen, og utveksle tanker og erfaringer om det de har ut fra samme kilde. Derfor er også det viktig for oss, men vi tenker ikke at en bok skal passe for *alle*, men *alle* skal ha en bok.”

Videre spør jeg om hvilke konkrete grafiske virkemidler de bruker for at teksten skal være så ledbar som mulig. Her nevner Vindenes sterk kontrast mellom tekst og bakgrunn, løs høyre marg bruk av avsnitt og luft rundt rundt teksten og en klar begynnelse og slutt.

“Det er typisk at man ser i en del sakprosa-bøker for unge lesere som skal være «freshe» i stilen. Og det bare leses på med virkemidler. Masse forskjellige fonter som er vanskelig å lese oppå urolige bakgrunner, og et oppslagsdesign som gjør at det er vanskelig å vite hvor du skal begynne å hvor du skal slutte. Da synes forlaget at dette ser «fresht» ut, men det er ikke veldig leservennlig og ikke så god design heller.”

Avslutningsvis, spør jeg Vindenes om hun synes det er nok bevissthet om dette.

“Nei, overhodet ikke. Det er kjempeviktig at det undervises om dette i alle design utdanninger på alle nivåer sånn at du har det med i bevisstheten fra starten av og at du får med deg nøkkelen om at det ikke handler om å ta bort kvalitet, men det handler om å tilføre kvalitet. Det er krevende, du må ta flere runder og du må tenke mer. Men hvis du løser det, så har du mest sannsynlig også økt design kvaliteten på det du gjør.”

Konklusjon

I dag finnes det forskrifter som skal tilrettelegge for kognitive læringsvansker i digitaler rom. Likevel etterlyser ADHD Norge mer fokus på tilretteleggelse i digitale medier. Det ser ut til å være en tendens til at utviklere og designere i større grad fokuserer på brukergrupper med fysiske vansker fremfor kognitive vansker. Nina Holmen hevder tilretteleggingen av kognitive vansker er mer kompleks og derfor også vanskeligere å løse.

Både Holmen og Wilhelmsen etterlyser mer bevissthet om dette blant designere, men også i blant lærere grunnskolen. Wilhelmsen hevder også at det finnes kunnskap og ressurser som ikke tas i bruk på grunn av denne kunnskapsmangelen.

For designere finnes det generelle tiltak som kan tas i bruk for å tilrettelegge tekst for brukere med ADHD og dysleksi. Blant disse tiltakene er;

- Tilstrekkelig mengde luft
- Løse høyremargen
- Tilpasset skriftstørrelse
- Fonter med rene linjer og seriffer
- Minimer distraksjoner
- Unngå overlapp av tekst og bilde
- Unngå bruk av store bokstaver
- Legg ved grafikk og illustrasjon som er relevant for innholdet
- Tilstrekkelig kontrast mellom skriftfarge og bakgrunn

Om teksten er skjønnlitterær finnes narrative og språklige virkemidler som kan tas i bruk for bedre vilkårene for kognitive lese og skrivevansker. I tillegg hevder Vindenes at riktig bruk av dynamikk og dramaturgi, både som fortellergrep og visuelt kan hjelpe å motivere leseren i prosessen.

Jeg har latt meg fascinere av hvordan designere ikke ser på tilrettelegging som hemmende, men som en viktig faktor for å øke design-kvaliteten. Dette er noe jeg kommer til å ta med meg videre i min egen praksis.

Refleksjoner om temaet

Prosjektets tema kunne med fordel ha begrenset seg til å omhandle enten ADHD eller dysleksi, sakprosa eller skjønnlitteratur og trykk eller digitale medier. En slik begrensing hadde gjort at jeg kunne ha fått mer dybdeinformasjon i stedet for å bevege meg mer i overflaten på samtlige temaer.

Selv om de rådene og retningslinjene jeg har kommet fram til i stor grad er uavhengig av formatet, finnes det flere retningslinjer som er spesifisert til et bestemt media. Det skulle jeg gjerne ha gått dypere inn om prosjektet hadde vært større eller om jeg hadde begrenset temaet fra begynnelsen.

Kildeliste

Litteratur

Flesvik, H, Loe, E (2022) *Herman - Historier fra en udiagnostisert oppvekst*, Bonnier Norsk Forlag

Frøehlich, T., Fogler, J., Barbaresi, W.J., Elsayed, N., Evans, S.E., Chan, E. (2018). *Using ADHD medications to treat coexisting ADHD and reading disorders: A systematic review. Clinical pharmacology & therapeutics*,
<https://tiltakshandboka.no/no/tilstander/tilstandsgruppe-adhd-og-andre-hyperkinetiske-forstyrrelser/oversiktstabell-hva-virker-for-adhd/omtale-av-forskningen-paa-adhd/bruk-av-adhd-medisinerer-for-aa-behandle-adhd-og-samtidige-lesevansker#>

Hannås, B M (2022) *ADHD*, Store Norske Leksikon <https://sml.snl.no/ADHD>

Helland, T (2021) *Dysleksi*, Store Norske Leksikon <https://snl.no/dysleksi>

Lawton Henry, S (2022) *Cognitive Accessibility at W3C*, Web Accessibility Initiative,
<https://www.w3.org/WAI/cognitive/>

Lid, I M. (2021, 27) *Universell utforming*, Store Norske Leksikon
https://snl.no/universell_utforming

Lov om likestilling og forbud mot diskriminering, likestillings- og diskrimineringsloven (2017) §17
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51>

Melby-Lervåg, M (2018) *Skyldes dysleksi unormal utvikling av hjernen?*, Utdanningsforskning
<https://utdanningsforskning.no/artikler/2018/skyldes-dysleksi-unormal-utvikling-av-hjernen/>

SSB (2022) *Arbeidskraftundersøkelsen*, Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet
https://www.bufdir.no/statistikk_og_analyse/nedsatt_funksjonsevne/antall/

Ukjent forfatter (2020) *ADHD*, Helse Norge,

<https://www.helsenorge.no/sykdom/utviklingsforstyrrelser/adhd/>

Ukjent forfatter (2022) *Dysleksi*, Dysleksi Norge <https://dysleksinorge.no/dysleksi/>

Ukjent forfatter (2017) *Eivor Vindened*, Wikipedia https://no.wikipedia.org/wiki/Eivor_Vindenes

Ukjent forfatter (2022) *Introduction to Understanding WCAG 2.0*, Web Accessibility Initiative

<https://www.w3.org/TR/UNDERSTANDING-WCAG20/intro.html>

Ukjent forfatter (2022) *Om oss*, Leser Søker Bok <https://lesersokerbok.no/om-oss/>

Ukjent forfatter (2022) *Tilgjengelighet*, NRK.no <https://info.nrk.no/tilgjengelighet/>

Ukjent forfatter (2022) *WCAG sortert etter prinsip*, Tilsynet for universell utforming av ikt

<https://www.uutilsynet.no/wcag-standarden/wcag-sortert-etter-prinsip/713>

Øfsti, Ø W (2019) *NRKs arbeid med samfunnsansvar*, NRK.no

<https://www.nrk.no/informasjon/xl/nrks-arbeid-med-samfunnsansvar-1.14678039>

Bilder

Fig 1. Fig 1. Stephen Beaumont (2018) [Eksempel på en rampe bygget som element i en trapp på Robson Square, Vancouver, Canada. Trappen mangler bl.a. sammenhengende rekkverk og visuell og taktil

markør]https://media.snl.no/media/141955/standard_compressed_shutterstock_454171.jpg

Fig. 2 Martin Ernstsén (2020) [Bokomslag for Sult]

<https://grafill02.imgix.net/https%3A%2F%2Fs3-eu-west-1.amazonaws.com%2Fgrafill-files%2Fimages%2Fvisuelt%2F2020%2F2.2-9683-MAIN-Cover.jpg%3Fmtime%3D20200419225613?auto=compress%2Cformat&fit=clip&fm=jpg&ixlib=php-1.1.0&q=80&w=1800&s=1f1bb0fc805a512d3ce60e38f8b4c6b1>

Appendix A

Intervju med Nina Holmen, 25. november 2022

Øyvind Rogstad: Da gjester jeg bare det første spørsmålet mitt og be deg om å fortelle litt om deg selv.

Nina Holmen: Ja, jeg heter da Nina Holmen og jobber som fagsjef i ADHD Norge. Har jobbet her nå i tretten år og tidligere så har jeg jobbet som lærer i videregående skole, og er utdannet spesialpedagog og har tatt master i tilpasset opplæring.

Ø: Hadde du noe kjennskap til ADHD før du startet i denne jobben?

N: Ja, jeg har en sønn som har ADHD. Han er nå 30 år og han fikk diagnosen når han var femten på ungdomsskolen.

Ø: Ja så du hadde altså litt kunnskap om emne før du startet i jobben. Var det også en av grunnene som gjorde deg mer interessert i å jobbe mer aktivt med dette?

N: Ja, jeg har jo også hatt mange elever, jeg jobbet i videregående i ti år. Har hatt mange elever med ADHD og mange forskjellige diagnoser eller utfordringer kan du si. Med min sønn, så begynte vi med å bekymre oss fra han var tre når han begynte i barnehagen, at her var det noe på en måte. Vi har vært igjennom PPT i fjerde klasse og på nytt igjen i åttende. Vi lurte på hva det var for han fikk jo ikke med seg det han skulle på skolen. Han var ofte i konflikter med andre og sårne ting, men det var vel litt av grunnen til at jeg også startet på spes-ped utdanning fordi jeg var interessert i å finne ut av hva det var med han, fordi det tok veldig lang tid å få hjelp.

Ø: Kan du fortelle litt om løpet fra dere begynte å ane at det var noe andelenes til diagnosen ble satt?

N: Ja det begynte i barnehagen. Det som var spesielt vanskelig i barnehagen det var lesestunden. Når de hadde lesestund med alle barna så greide ikke han å sitte stille, han greide ikke å følge med på det som ble sagt. Det er jo klart at det er mange barn som elsker å bli lest for og som kan sitte på fanget i den alderen der, men han gjorde ikke det. Med den konsekvens med at han ble satt på et eget rom, mens de andre hadde lese stund og det var

veldig uheldig at han måtte sitte alene på et rom, mens de andre hadde det hyggelig. Han likte godt å være ute og klatre i trær. Han var veldig aktiv, men å sitte inne å tegne og det å pusle med perler alle de tingene som jenter elsker å holde på med, det likte han aldri å gjøre. Han hatet å sitte rolig å tegne. Også er det på en måte en vanlig ting man gjør i barnehagen da. Så vi var veldig bekymret og vi hadde mange møter med barnehagen, men siden far og jeg ikke bodde sammen så var det det som var fokus. At far var uenig i oppdragelse. Det var det som var årsaken til at han var vanskelig å urolig å ha med å gjøre. Det var begrunnelsen.

Så når han begynte på skolen så gledet han seg fælt til det, men det var klart at det å gjøre lekser hjemme ble fort veldig vanskelig. Han hadde ikke noe lyst til å gjøre det, han skjønnte ikke alt som ble sagt. Så han utagerte i klasserommet og hadde klippekort hos rektor fra første klasse.

Men for hans var ikke det noe problem, han synes jo rektor var en koselig kar. Det var egentlig bare å få en pause for han, så det hadde ingen konsekvens, han synes det bare var hyggelig.

Så kom vi til PPT i fjerde klasse og da var det en til en samtaler da med hun PPT og sønnen min, og han var jo veldig flink å snakke med voksen i enerom. Det var ikke noe problem. Han var veldig høflig, blid og en veldig grei gutt. Men det hun ikke gjorde, det var å observere han i klasserommet. Så hun sa at gikk ikke noe videre med det. «han fungerte bra nok». Og da husker jeg at jeg satt på kontoret hennes å gråt. Jeg tenkte at det må være noe. Jeg er så sliten han hører ikke etter hva jeg sier.

Så da gikk det helt til åttende klasse igjen før han da fikk en ny henvisning til PPT hvor de observerte han i klasserommet, og han ble da videresendt til BUP, hvor det tok ganske kort tid før han fikk diagnosen og resept på medisiner. Og medisinerne fungerte fra en dag til neste. Han lyttet mye bedre, han så på deg når du snakket, han slapp å være i konflikt med jevnaldrende og lærere og klarte å konsentrere seg etterhvert.

Ø: Hvor lang tid tok det å få stilt den diagnosen?

N: det gikk ganske fort når vi endelig kom in til BUP, så var det gjort i løpet av et år.

Ø: og hvor gammel var han da.?

N: Femten

Ø: Du forteller allerede litt om utfordringene med å konsentrere seg og sitte stille og gjøre den type ting. Kan du bare nevne hva som var de største utfordringene i et skoleløp for din sønn?

N: Ja. Symptomene på ADHD er konsentrasjonsvansker, hyperaktivitet og impulsivitet. Det er klart at det som blir vanskelig når man for eksempel strever med å lese og skrive, så blir dette vanskeligere jo høyere alder og klasse man kommer i. Det blir større krav til lesing og skrivning i dag, og det er større krav til selvregulering i skolen i dag.

Man forventer at barn og unge skal kunne regulere seg selv i mye større grad i stedet for at man får hjelp fra voksne til det. Når du da strever med å lese og skrive så blir ganske mange fag veldig vanskelig, når det gjelder norsk, samfunnsfag, kristendom og engelsk. Da kan det hende at man blir klassens klovn eller finner på hyss for å skjule det som man ikke mestrer.

Det er en årsak til at en blir klassens klovn, fordi det er ingen barn som vil være det. Og det er for å skjule det man ikke får til, fordi det å vise sårbarhet overfor resten av klassen, det er veldig skambelagt.

Ø: Ja, ikke sant. Vi har jo nå snakket litt om utdanningsløpet nå. Det var ikke mening å bruke din sønn som eksempel her, men jeg håper det går greit.

N: Ja.

Ø: Nå er han tredve år og voksen, er det noen typiske utfordringer som møter han i hverdagen i dag som følge av den diagnosen?

N: Ja, akkurat! [ler] Du blir aldri ferdig med dette skjønner du, det kommer stadig nye utfordringer. Jeg kan jo si det at når han startet på videregående så begynte han på bygg og anlegg. Og det fungerte ganske greit de to årene der, men jeg leste jo leksene for han, til han var ferdig i videregående.

Også skulle han ut i lære som rørlegger og strøyk på fagprøven. Og da sa han at «Jeg kommer aldri til å klare det mamma! Jeg kommer aldri til å få det til». Han ville bare stikke hodet i sanda og bare glemme det og la det gå over. Så sier jeg at «Du må gå opp en gang til, og du må be sjefen din om hjelp». For det som er problemet er at de vil ikke spørre om hjelp. Når det er ting de strever med så er det veldig vanskelig å be om hjelp å gjøre noe med det. Det letteste var å stikke hodet i sanda og tenke at dette går over, men det gjør det ikke. Og hvis ikke han hadde gått opp i den fagprøven en gang til så hadde han jo stått uten en utdanning. Og da sa jeg « Du får 5000 kroner cash kontant hvis du ber sjefen din om

hjelp. Du trenger ikke stå på den fagprøven, men du får 5000 bare hvis du ber om hjelp». Så langt måtte vi gå, og uken før fagprøven da så ba han om hjelp, men han stod og jobber som rørlegger nå.

Men det med det sosiale er også en stor greie for de som strever med ADHD, de server med vennskap for de kan være krevende og slitsomme å være sammen med. Sønnen min han var veldig sosial og ville på skolen for han var jo veldig opptatt av å være sammen med vennene sine der, men han hadde tre fire som han var sammen med i tre fire uker, også bare byttet han. For da begynte de andre å bli lei så de trakk seg unna, men han gikk bare til neste gruppe, og neste gruppe og neste gruppe. Og han reflekterte aldri over det. Hva er en god venn? Og da er det stor risiko for å havne feil ut. Du tenker ikke på forskjell mellom en god venn og en dårlig venn. Det er på en måte det samme.

Sånn var det også da han begynte på videregående, når du på bygg og anlegg var der så hadde han får hundre nye venner for da var det hundre nye elever på den linjen i første trinn. Også sier jeg «Alle hundre kan ikke være vennene dine» og det er jo sikkert noen der du ikke skal være venn med. Så de går all inn. Det er ikke alltid noen refleksjon hvem du er sammen med og hvem som er bra for deg å være sammen med.

Det er det samme med kjærester og. Han har ikke hatt mange kjærester, men når han var tyve kanskje så møtte han en jente som bodde for seg selv. Og fordi han var lei av moren sin så var det lett for han å bare flytte in til henne, og det gjorde han.

Ø: Ja, så det er lite forståelse av sosiale spilleregler som også følger i voksen alder?

N: Ja, det er jo mange voksne som også sier at det sosiale er veldig slitsomt. Det å være sammen med mange i sosiale settinger blir veldig slitsomt, så de må velge hva de skal gå på og ikke, fordi de blir så slitne av det.

Men det er jo klart at han likte godt å være sammen med venner og det tok lang tid før det ble barn av det. Men plutselig ble det to barn. Og jeg vet ikke hvor gjennomtenkt det var, ikke sant. Det er impulsivt. Og konsekvensene blir ganske store etterhvert.

Ø: Ja, det er mye impulsivitet som du nevner.

N: Ja og det å ta valg da. For det er disse valgene sliter de med. Det er mange voksne som sier at de ikke lærer av tidligere feil. Jeg har snakket 50 og 60 åringer og de går i den samme fella igjen og igjen.

Vi har også flere samlivskurs, og der kommer det fram at en mann da har kjøpt et hotell uten å si det til kona [ler]. Spennende...

Ø: Ja det er absolutt veldig spennende [ler]. Det blir ikke kjedelig i hvert fall.

N: Det blir ikke kjedelig i hvert fall nei.

Ø: Jeg må bare dra dette over i min gate her, selv om det er veldig gøy å høre på alle historiene. Nå er jo ikke ADHD relater i like stor grad til lese og skrivevansker som for eksempel dysleksi, men du sier allikevel at det var vansker med dette fra starten av. Hva bunnet det i?

N: Du kan si det at folk med ADHD er generelt dårlige på å lese og skrive enn jevnaldrende, men jeg tenker at det ikke er nok til å få en lese og skrive vanske.

Når det gjelder sønnen min så brukte han lang tid på å knekke lesekoden. Så begynte disse nasjonale prøvene hvor han da skulle lese på tid. Da fikk vi beskjed om at han leste ganske bra og han leste fort, men han litt under normalen på hastighet. Det Fikke vi alltid tilbakemelding på, litt under normalen på hastighet. Så når han var på BUP når han var femten så spurt jo psykiateren om «Hva er det du drømmer om å få til?» «Jeg drømmer om å lese fort nok» det er drømmen hans når han får en ADHD diagnose. Problemet er da at han jo leste fort nok, men han fikk ikke med seg innholdet i det han leste.

Og etter at vi hadde vært på BUP og snakket med PPT, så viste det seg at hun hadde vært på et kurs om spesifikke språkvansker. Og da sier hun « Det er Herman, han har spesifikke språkvansker også». Men det gjorde vi ikke noe med, for nå har vi endelig fått en ADHD diagnose, vi gjør ikke noe mer med de spesifikke språkvanskene da, fordi dette tar for lang tid.

Så det er derfor jeg leste leksene hans på videregående, fordi han får ikke med seg innholdet i teksten. Jeg leste teksten høyt forklarte hva teksten betydde og gikk gjennom vanskelig nye ord.

Det å lese bøker på egen hånd var han ikke interessert i. Vi prøvde jaktblader, donaldblader, alt mulig for at han skulle lese littegrann. Men han var ikke interessert, og det er jo klart fordi han fikk ikke med seg innholdet i det han leste.

Vi var på ferie, bil ferie for eksempel, og skulle lure han til å lese veiskilt for å få litt lesetrening og da sa han «Du, bare glem det, jeg har ferie og jeg leser ikke i sommerferien.» [ler]

Ø: Nei, du lurer ikke han.

N: Og når du strever med disse tingene her, så blir det jo veldig vanskelig med skole da.

Ø: Du sier at der forsøkte å gi han forskjellig lese materialer og lydformater. Var alt like vanskelig eller var det noe som fungerte bedre enn andre eller var alt like vanskelig?

N: Det var veldig vanskelig for han var jo ikke motivert. Han har jo da strevd siden første klasse eller barnehage faktisk, så han var veldig lite motivert. Men jeg kan jo fortelle deg også om at jeg har et prosjekt gående sammen med dysleksi Norge, gjennom midler fra forskningsrådet, hvor vi har et prosjekt som hete den digitale verktøykassa *hvordan leder jeg best?*. Det handler om å lære barn og unge med ADHD og dysleksi å bruke digitale verktøy. De er fra ni til tretten år. Jeg har hatt fire workshop på Ekspiriasenteret i Østfold hvor det er lagt opp til intime aktivitet en halv time spisepause og en time hvor man lærer et digitalt verktøy.

Og disse elevene med ADHD får veldig lite tilgang til disse digitale verktøyene. Og der er det et barn som er med, han har ADHD og autisme. Han hadde lært seg på dette kurset han har hatt å ta bilde av teksten og få lest det opp. Han viste det til læreren sin, og læreren sier at hun visste jo om dette programmet. Det er en gratis app man kan laste ned på telefonen. Og selv om læreren kjente til programmet hadde hun aldri tenkt på at dette kunne være nyttig for denne eleven med ADHD og autisme. «Ah det var lurt! Dette kan vi bruke» sa læreren da, når hun fikk tips fra tiåringen. Så tilfeldig er det.

Ø: så tenker du at det ikke er nok kunnskap om ADHD i skoleverket?

N: Ja, det er ikke nok kunnskap om ADHD i skoleverket. Man lærer veldig lite om det på lærerskolen.

Ø: Når man skal brukerteste nettsider og digitale verktøy også, så blir disse målgruppene ofte nedprioritert til fordel for folk som har fysiske funksjonsnedsettelse. Jeg lurer på om du har

noen tanker om hvorfor det er sånn og tenker du at folk med kognitive lærevansker burde få høyere prioritering i slike brukertester av digitale verktøy, også i skoleverket?

N: Ja absolutt. Det tenker jeg jo absolutt, men vi får jo spørsmål her i ADHD Norge, om å hente brukere som kan gi innspill på nettsiden deres. Offentlig nettsider og nettstedet fra nav osv for å kunne bedre sidene sine. Så vi har jo noen sånne, men det blir jo veldig tilfeldig det også. Man sier jo at det skal være universell utformet, men så tenker jeg at er man blind, døv eller sitter i rullestol så er det på en måte enkelt, alle skjønner at de må ha tilrettelegging. Men å lage en nettside for de som har kognitive vansker der er på en måte litt mer komplekst.

Man er jo forskjellig men det spiller også en rolle hvordan teksten ser ut, hvor mye tekst det er, om det er mye reklame på siden eller andre ting som forstyrrer. Det har mye å si, og det er enkle ting å få til, men man tenker vel ikke på det hele tiden heller.

Ø: Nei, er det enkle grep som du tenker fungerer når det kommer til universell utforming på nett, og bøker også for så vidt.

N: Ja, det vil være hvis det er for liten tekst eller for mye tekst. Det er en utfordring at det blir for mye tekst, og man miste motet før man har begynt.

Ø: Så løsningen er da å dele opp teksten på større overflater?

N: Ja og legge inn noe annet visuelt ved siden av som understøtter det som blir sagt i teksten. Enten et bilde eller en film eller noe sånt no. Det er så mange muligheter i dag.

Ø: For en som driver med design og ser på dette fra andre siden så er oppfordringen når det kommer til kognitive vansker at det skal være minst mulig distraksjoner. Da blir det en vanskelig balansegang mellom hva man skal legge in av visuelt innhold kontra hvor mye tekst som skal være med. Kan du bare utdype litt hvor du tenker balansen skal gå?

N: Det kan være bilder med en undertekst som sier noe om hva som blir sagt i teksten, eller faktabokser. Man må strukturere teksten veldig at det ikke blir rot. Det må være orden og system.

Ø: Ja, vi liker orden og system. Litt avslutningsvis, nå har jeg jobbet meg gjennom spørsmålene her, men med tanke på folk med kognitive vansker i møte med tekst er det noe mer du har lyst til å si?

N: I møte med tekst?

Ø: Ja.

N: Nå snakker du om å lese tekst, men det er jo også en del som har problemer med å då takst ned på papiret. Noen med ADHD har også motoriske vansker., for eksempel ved at man har enorme vansker med å holde en blyant. Man skjønner ikke hva eleven skriver for eksempel. Eller så kan det være at man tenker raskere enn man får det ned på papiret, så når man skal fortelle en historie så får man bare en tredjedel av historien. Den blir så kort, fordi man bare får ned en tredjedel av det man har tenkt i hodet.

Ø: At man hopper over setninger og den type ting?

N: Ja, så vi anbefaler å lære touchmetoden på PC, for å skrive fortere. Også er det dette med diktat, at man bruker diktat knappen som ligger i word sånn at du rett og slett kan prate in også eventuelt fullføre å skrive eller bare prate in teksten.

Ø: ja for du nevner motorikk og at de derfor burde lære touch, men er det lett for dem å bruke tastatur når de har den type problemer?

N: Hvis du øver på det å få det inn i fingrene så er ikke det noe problem, det er det å holde den blyanten. De holder den blyanten så hardt, den knekker hele tiden, men da har du en unnskyldning til å bevege deg for da kan du gå fram å spisse den blyanten hele tiden, det gjør man jo for å få ut litt uro.

Ø: Ja, nå glemte jeg spørsmålet som jeg skulle stille men det kommer jeg sikkert på etter hver. Det er nok mye jeg kommer på etterhvert.

Da vil jeg bare takke deg for at du stilte opp. Det var veldig fint rett og slett og fikk mye info.

N: Bare hyggelig.

Appendix B

Intervju med Synnøve Wilhelmsen, 1. desember 2022

Øyvind Rogstad: ja da har jeg startet opptaket, så da må jeg bare få en bekreftelse på at du har sett og forstått samtykkeerklæringen.

Synnøve Wilhelmsen: jeg har sett og forstått samtykkeerklæringen, og godkjenner det.

Ø: Supert! Da er vi i gang, litt på overtid, men det går fint. Ja, jeg heter da Øyvind Rogstad og holder på med en masteroppgave i grafisk design hvor fokuset er på å tilrettelegge for folk med ADHD og dysleksi i møte med tekst. Dette intervjuet er en metode for meg å undersøke dette temaet på og få litt mer innsikt i disse to diagnosene. Vil du bare fortelle litt om deg selv og hvor du jobber.

S: Ja, jeg heter Synnøve Wilhelmsen, jeg er pedagogisk rådgiver i dysleksi norge.

Ø: Ja, hva er det den jobben går ut på?

S: Vi driver med medlem veiledning, vi reiser rundt på skoler og holder kurs. Ja, veileder rundt omkring i det ganske land. Så driver vi også med jobb rettet mot politiske prosesser, vi er med i forskjellige råd og utvalg og forholder oss også nært til forskningsmiljøer.

Ø: jobber du personlig mye med folk med denne diagnosen?

S: Ja, altså vi har jo medlemstelefon hver dag. Altså, jeg får litt hjernetåke innimellom [ler]. Vi har på en medlemstelefon hver dag så vi snakker ofte med foreldre, folk som har opplevd vansker selv, lærere og andre fagpersoner. I tillegg så har jeg en sønn med dysleksi.

Ø: Ja for det skulle bli mitt neste spørsmål, om du har personlig erfaring med dysleksi?

S: Ja sønnen min har dysleksi og jeg er en dårlig leser selv, men jeg har ingen diagnose. i tillegg så er jeg også leder i lokallaget for dysleksi her i Trondhjem, og der er det også veldig mange som jeg møter som har dysleksi.

Ø: Nå sier du at du ikke har dysleksi men lesevansker, kan du fortelle litt om hvordan det foregår eller hva som er opplevelsen?

S: Veldig mange ganger så er det lett å lese litt fort og ikke få helt med seg det ordet som står der. Eksempel på det er at vi skulle til et leirsted hvor jeg hadde lest at det var “hoppoverbakke”, men det var “hoppbakke”, men i mitt hode ble det “hoppoverbakke”. “Brannperm” ble til “bananperm”, altså litt tulle-lesning rett og slett fordi det går litt fort kanskje. Og et annet eksempel er at jeg ikke kan huske det jeg leser. det betyr ikke at det er nok symptomer til at det er dysleksi hos meg, men jeg har nok tegn til å vurdere å utrede.

Ø: Ja ikke sant. Og kanskje har litt mer empati med de du jobber med også?

S: Nei [ler]. Jo absolutt. men sønnen min er 22 år så jeg har jo fulgt han gjennom hele og sett hans utfordringer. Jeg har også en datter på 22 år, men hun har spesifikke språkvansker. og der ikke det samme, men det har veldig mange likhetstrekk, sånn at jeg liker å implementere det også når men snakker om dysleksi. for det har veldig mange fellestrekk til dysleksi.

Ø: Kan du nevne noen eksempler på de fellestrekkene?

S: Det er veldig mange som sliter med lesingen fordi de ikke får helt med seg det de leser, det kan gå litt på ordforråd, forståelse av ord og de med språkvansker har kanskje mer utpregede vansker med å forstå enn en med dysleksi nødvendigvis har. men det med språkvansker er også like forskjellig som dysleksi, altså har du møtt en dyslektiker så har du møtt en. De er forskjellige alle sammen. og noen med språkvansker har problemer med å uttale ord. så det kan være litt forskjellig vansker inne for en vanske, for å si det sånn.

Ø; skjønner. nå har vi gått litt inn på det allerede, men du sier at det er mange forskjellige symptomer på dysleksi, men i hovedsak, hva er det som kvalifiserer til å kunne si at du har dysleksi?

S: Det er en fonologisk vanske. altså du har vansker med å knytte ordlyden til bokstaven for eksempel. Du kan ha vansker med å skille ut ordlyden. For eksempel det her med å rime, da skal man jo lytte til felles lyder og der er ikke sikkert at man har evne til det. så prøver jeg å gi et eksempel på å leke mitt skip er lastet med. Der den som har ballen, og sier “mitt skip er lastet med” for eksempel sko. da slutter det ordet på O også skal neste som får ballen si et ord som begynner på O. med det kan like greit bli “mitt skip er lastet med sykkel”. altså ikke klare å skille de lydene fra hverandre, og se på hva som er like lyder og hva som ikke er det.

Ø: jeg tror, hvis jeg skal snakke om mine egne fordommer mot dysleksi, så fremstår det for meg som en lese og skrive vanske. inne noe fonetisk, men at man sliter med å lese og stave riktig.

S: Ja, det er det mange tror, men dysleksi er ikke en lese og skrivevanske. Dysleksi er en kognitiv kobling i hjernen som har symptomer, altså lese og skrivevansker er symptomer på dysleksi. så selve dysleksien er i hjernen, men det synes gjennom lese og skrivevansker. noen har både lese og skrivevansker og noen har kanskje den ene. også har det ingenting med intelligens å gjøre. Det er ingen sammenligning med intelligens. Det er veldig smarte folk som har dysleksi.

Ø: Så du kan være god i å lese og skrive å ha dysleksi?

S: Du kan ikke være god i både lese og skrive å ha dysleksi. det er det samme som om du er forkjølet så vises jo det med å hoste eller snørre eller, altså du har jo noen typiske tegn på en forkjølelse, og du er ikke forkjølet om du ikke har de symptomene. Det er det samme med dysleksi, du har lesingen og skrivingen som er symptomer på dysleksien. og du har ikke dysleksi hvis du ikke har de symptomene. også er det en generell vanske. Man kan ha en spesiell lese og skrivevansker, men det er en spesifikk vanske som gjør at du får dysleksi.

Ø: Nå datt jeg litt ut, jeg får sånne push-varsler på telefonen så... Jo får du nevner det med intelligens, men jeg har jo selv studier både grafisk design og klesdesign, som er kreative fag hvor dyslektikere er høyt representert. Er det noen kobling der?

S: Ja det er en kobling der. Når vi er født så har vi veldig mange tråder i hjernen. La oss si at du har mange arkivskap. Hjerneceller er arkivskap hvor vi lager vår informasjon også er det masse tråder og koblinger mellom de arkivskapene. Etterhvert som vi blir eldre så kobles de her trådene litt mer sammen. Systematiserer seg litt mer og blir litt mer strukturert. veldig mange med dysleksi har ikke den strukturen. det fortsetter å være kaos i hodet og tråder i alle retninger. Det fører faktisk til en litt overaktiv hjerne som da også kan vise seg gjennom kreativitet. så veldig mange med dysleksi og den typen vansker er veldig kreative. også er det også målt at dyslektikere har større hjerne enn andre.

Ø: Oj! Hva betyr det?

S: Nei de må jo ha plass til all disse skapene og alt rotet.

Ø: For å gå tilbake til tekst, hva er som gjøre det vanskelig for en med dysleksi å forholde seg til tekst?

S: det kan være forskjellige ting, man kan slite med forskjellige ting. noen sliter med en ting mens andre sliter med en annen ting. Men hvis det blir for tett og for klumpete og for mye seriffer og rare streker og vanskelig snirklete tekst så blir det vanskelig å lese. Det er bare et kjennetegn. men jeg regner med at du gjerne vil gå litt mer i dybden på det som er lurt å tenke på?

Ø: Gjerne. Så har jeg fått litt bakgrunnsinformasjon allerede, for jeg var hos et forlag som heter leser søker bok og da snakket vi en del om typiske virkemidler som kan fungere for den målgruppen. Men jeg vil gjerne høre litt mer fra deg også. Hvis vi tar utdanningsløpet, hva er de første vanskene som møter en med dysleksi der?

S: Bokstavinnlæring. Det er det første. Det å koble lyd til bokstav. Det er absolutt den aller første vansken de fleste møter. Veldig mange har ikke interesse for bokstaver, de bryr seg overhodet ikke om å lære seg bokstaver. og det er fordi det blir vanskelig. sånn at man må jobbe med mange forskjellige metoder, eller finne den riktige metoden for hver og en.

Ø: Ja skjønner, for man hører jo litt om det du sier om koble bokstaver til lyder, men jeg har også hørt at man stokke om på ord og bokstaver. Det jo dysleksi simulatorer som hvor man kan lese som en dyslektiker. I den blir ord og bokstaver rotert, speilvendt...

S: for noen blir det sånn. Noe som gjelder den ene, gjelder kanskje ikke den andre. Men du har en b, p, d, q vanske der. En bokstav som er snudd fire forskjellige retninger. Å klare å skille dem fra hverandre kan være vanskelig. Også bokstaver som er like hverandre kan være veldig utfordrende.

Ø: Ja det er jo noe. Men hovedproblemet er likevel dekodningen av bokstaver?

S: Ja , rett og slett. Så lager man seg noen strategier etter hvert, det er ikke alltid de strategiene er like gode, og det kan skape mye krøll opp gjennom livet.

Ø: Hvordan type krøll kan det skape i en utdanningssammenheng?

S: For eksempel, det å ikke å klare å lese ordene riktig. Et eksempel, det her er skjønnlitterært da, men en av mine kollegaer i Dysleksi Norge, som har dysleksi. Hun er veldig glad i å lese krim. Og hun skjønnte ikke hvorfor Harry Hole stadig vekk gikk å kysset den gaten. Han kysset

gaten og han kysset veien og det var ikke måte på. Hun hadde lest hele boken før det gikk opp for henne at han krysset gata. Ja, så sanne ting kan være med på å prege ting man lærer.

Ø: Det høres jo ut som en litt morsommere måte å lære på da.

S: Åja, vi har det veldig morsomt. Du vet det er noe som heter “dysleksi med selvironi”.

Ø: Ja det er en fordel. Nå har jeg tatt for meg ADHD og dysleksi og jo mer jeg researcher, jo mer hvor lite sammenkoblet de er, men for ADHD så var det en stor sammenheng med lese og skrivevansker. Finnes det andre typer diagnoser som på samme måte har en krysskobling med dysleksi?

S: Ja det er jo mange som har dysleksi og ADHD. Så har du mattevansker, dyskalkuli. Som også er sammenfattende og ca 50% dyslektikere har også utfordringer med tall Og som jeg nevnte språkvansker. Du har jo også mange med asperger innenfor autismspekteret, innenfor samme gruppe diagnoser. Så har du mange andre ting som dysgrafi, dyspraksi... en del sanne ting som godt kan være innenfor samme... altså, ha noen like vanskeområder.

Men det som er greien med dysleksi er at de lese og skrivevanskene skal komme fra en dysleksi diagnose, ikke en annen diagnose. Har du downs syndrom så vil det jo kanskje være vanskelig å lese og skrive på mange måter, og det betyr ikke at du har dysleksi, da betyr det at downs er med på å gi de lese og skrivevanskene. det betyr ikke at du kan ha dysleksi, men da er det ikke det som er vansken, da er det downs som gjør at det blir vanskelig.

Ø: Sånn i hverdagen, hvilke typer utfordringer kan man møte på da?

S: Masse små tekst, mye tekst, vanskelige ord, fremmedord, ord som er vanskelige å lese. For eksempel hvis man skal på butikken å lese på emballasjen så er det veldig mye små bokstaver, veldig mye bokstaver og mye rare ord. Det kan være veldig utfordrende å lese.

Også tenker jeg når vi kjører bil, så kan det være bilskilt med masse tekst på. Sånne veiopplysningsskilt. Du vet hvis det er en lystavle en plass som sier “kjør sånn og sånn fordi det og det” og det kan være veldig vanskelig å lese.

Ø: Så du tenker at det er mye som ikke er designet med hensyn til folk som har dysleksi, høres det ut som.

S: Masse! Vi kan ta den helse norge appen. Den kom nå i forbindelse med pandemien. Den har en helt vanvittig logo. Totalt uleselig for en dyslektiker.

Ø: Hva er det som gjør den så uleselig?

S: Måten bokstavene er plassert på. Ordet er delt opp på en merkelig, snodig måte og hvor du har HEL-SE-NOR i en vinkel eller et eller annet sånt. Hvis du googler helsenor sin logo. Den er helt ubrukkelig. Jeg skulle se om jeg hadde den på... jeg har jo den appen her, men jeg tror ikke du klarer å se, nei du ikke du se den nei. Det klarer du ikke.

Ø: jeg skal google den her.

S: Ja gjør det.

Ø: Jeg har jo sett den før, men... ja det er den med litt ulik tykkelse på bokstavene?

S: Ja.

Ø: Ja ikke sant. Ja, det kan jeg skjønne blir vanskelig. Men fiffi design da. Er det ofte der opplever at estetisk hensyn kommer forran?

S: Mange ganger så gjør det det. Absolutt. Hvis det er masse snirklete bokstaver som man ikke klarer å lese. for en dyslektiker så er det viktig at det er leselig skrift. Og masse små bokstaver som går helt i hverandre. Man kan kjenne igjen bilde, men man klarer ikke å selve ordet kanskje.

Ø: Som skolebøker. Er det...

S: Vi sier ja takk til lydbøker og digitale bøker. Vi jobber veldig hardt for at det skal innføres overalt.

Ø: Når vi først er inne på det med lydbøker. Det er mange som vil si at det å lese og det med leseropplevelsen er det mange dyslektikere som har nytte av og liker. Finnes det fortsatt et behov? Ville dere sett at alt kom over på audio format eller er det sånn at mange fortsatt har bruk for bøker?

S: Det varierer litt. Noen liker å lese noen gjør det ikke. Noen har stor glede av bøker noen har det ikke. Hvis man har lyst til å lese en skjønnlitterær bok, i bokform i papir, så må man jo for all del gjøre det. Det er ikke sikkert man får med seg alt, det er ikke sikkert man husker alt man har lest, men hvis man har glede av det så for all del. Men skolebøker, fagbøker, ting

man lære av, skal man ha i lydformat. en forsker i Sverige som heter Igor Svendsen har forsket veldig mye på det her med lydstøtte til tekst. Og han sier at man øker leseferdighet like mye ved å lytte til tekst som ved å lese med øynene. så det fremmer leseferdighet også med å lytte til teksten. Så all kunnskap man skal ha inn må man få inn på ørene. og er det noen som har lyst til å kose deg med en bok så er det ingen som hindrer dem i det. Vi har jo også Norsk lydbok bibliotek som har et rikt utvalg av bøker digitalt. det er absolutt mulig å finne lydstøtte som er god å ha på ørene samtidig.

Ø: Du nevner jo at dere jobber med å få pensum over på lyd. Har dere noen andre kampsaker i dysleksi norge som dere jobber med nå?

S: Får ut kunnskap om vanskene. Vi kaller det for “bingo-skole” om man er heldig med skolen man kommer på eller ikke. Vi skulle jo ønske, i dysleksi Norge, at vi ikke hadde jobb. Vi skulle gjerne ønske at det ikke var behov for oss. Det er det hele tiden hver dag. Og det er veldig mange barn som er ute på skolen og er utrolig frustrert, lei seg og føler seg stakk dum fordi de ikke blir ivaretatt på en god måte. Og det jobber vi med hele tiden. det er kanskje vår fanesak nummer en, å få kunnskapen ut i skolene. For kunnskapen er jo der. Vi vet hva vi snakker om, vi kan det her, men vi får det ikke ut til skolene. Det stopper.

Lærerutdanningen er jo det første stedet det burde kommet kunnskap, der er det overhodet ikke noen kunnskap. Så i stedet for å få inn oss som jobber med det her hele tiden og jobber tette med fagfeltet og forskningen, så står det noen som har snakket om det samme i 40 år uten å ha fornyet seg. Så det er et stort problem.

Så holder vi på med dysleksivennlig arbeidsplass, som er et nytt prosjekt der vi prøver å få flere ut i jobb ved å tilrettelegge på en god måte. Der faktisk veldig mange som havner utenfor arbeidslivet fordi de ikke får den tilretteleggingen de trenger for å lese og skrive. Det jobber vi mye med nå.

Ø: Nå har vi vært inne på lyd og hvordan det kan bedre leseferdigheten. Og du nevner Helse Norge som et skrekkeeksempel på hvordan man ikke skal gjøre det. Har du noen klare formeninger om hvordan man skal tilrettelegge?

S: Digitalt. Men jeg skjønner jo at du er inne på den grafiske delen ikke sant.

Ø: Det går på begge deler. Tekst er jo i deg mer representert på digitale medier enn på trykk, og det er jo ting der som overlapper.

S: Men det som er viktig er at hvis man legger ut tekst at det er mulig å markere teksten. For da kan vi bruke talesyntese for å få det lest opp på en mye lettere måte. Også liker vi jo egentlig at mennesker leser inn, bedre enn at maskiner gjør det.

Ø: Hvis går ned på det grafiske nivået til hvordan tekst bør se ut for en med dysleksi, har du noen formeninger der også eller?

S: Rene bokstaver, gode fonter som ikke har mye seriffer og sånne rare snirkler og sånne ting. Arial er helt ok. Comic sense har jo, a-en og g-en som ligner en skrevet a for eksempel, og det er veldig fint. Times new roman har jo sånne tutter på endene holdt jeg på å si. Jeg kan ikke fag uttrykkene for alt det her.

Ø: Ikke jeg heller. Jeg burde det men...

S: Ja jeg også. Jeg har jobbet på trykkeri for mange år siden. Men i hvertfall, rene linjer ute masse sånne rare snirkler og løkker og sånt. Luft Det er veldig til hjelp, og luft. Luft er kjempeviktig. I verste fall, hvis du ikke har lyd støtte så er det mange som velger å skanne inn teksten, for eksempel fra en bok. Det går ann og skanne teksten å få det opplest. Hvis det er masse bilder og masse illustrasjoner midt i teksten uten luft mellom så blir det litt utfordrende å få rene skanninger.

Ø: Ja hvis det overlapper og sånne type ting?

S: Ja. Små bokstaver, tette linjer det er ikke noe særlig godt å lese for noen egentlig. Også kan man jo tenke på at en god tekst for en dyslektiker er en god tekst for alle.

Ø: ja det er jo det som er fanesaken til de jeg har snakket med også, så prøver man å legge til side ord som "å tilrettelegge" for det handler om å inkludere å finne en god måte som er god for alle.

S: Men du har jo et ord som heter universell utforming. Jeg tror det kommer en ny lov om det 1. januar eller noe sånt. Jeg var i hvertfall i et møte med en del forlag som jobber veldig hardt for at alt skal være universelt utformet for eller så får de dagsbøter eller noe sånt. Så det kommer mer og mer av det.

Ø: Ja det er jeg klar over, og det er et klart regelverk for det på nett, men det er ikke noe tydelig regelverk for det på trykk. For på nett så har du WCAG som skal ta hånd om det, men på trykk så er det ikke noe lovverk og ingen klare retningslinjer der.

S: Nei, men de begynner å bli flinke til å ha det digitalt og som i skolebøker. De har jo egne programmer nå med skolerelaterte bøker. "Skolen min" er jo det ene for eksempel, der de har alt digitalt, og det er jo absolutt gull for våre brukere. Så er det mange som roper og skriker at vi vil ha bøkene tilbake. Nei det vil vi ikke!

Ø: Vent litt, nå må jeg bare hente lader her.

S: Jada. Alt i orden.

Ø: Sånn. Ja, så du tenker at det i forhold til det med bøker og tekst. Nå har vi snakket mye om hvordan man tilrettelegger i tekstformat. Finnes det fortsatt rom for tekst i det hele tatt.

S: Ja, tekst må vi ha. Vi skal ikke glemme bokstaver, vi skal ikke glemme teksten. Vi kommer aldri til å, jeg skal ikke si aldri, men vi er i hvert fall langt unna å få alt bare muntlig eller bare opplest eller noe sånt. vi må jo også ha mulighet til å lagre informasjon for eksempel. Også det med å formidle informasjon, og distribuere informasjon imellom hverandre. Så det er det ikke alltid man har mulighet til å ha ting digitalt eller opplest.

Ø: Flott. Også vi jeg kjapt også gå over på det med visuelle virkemidler. Form for illustrasjoner og grafikk. Til hvilken grad kan det være til hjelp for en med dysleksi?

S: Veldig god hjelp. Hvis du har relevant grafikk eller illustrasjon ved siden av så er jo det absolutt viktig. At man kan bygge opp teksten og skape en forståelse av innholdet i teksten. Det er jo kjempelurt. Men ikke la det være bak teksten som et vannmerke eller noe sånt. Bare la arket være rent eller la bakgrunnen være ren. Gjerne la bildet være under, over eller ved siden av. Men illustrasjoner og tekst er en fin avkobling. Det er mye lettere også å lese tekst som har litt avbrudd.

Ø: Ja for du snakke mye om det med luft og orden, for å gi en form for variasjon og mestringsfølelse. Altså, spre utover større flater i stedet for å komprimere.

S: Ja også bør man jo kanskje velge å ikke ha unødvendig informasjon i teksten. Du har et prosjekt som heter klarspråk og det er et godt prosjekt, det med å kutte bort unødvendig informasjon og ha tydelig og viktig informasjon i det man deler.

Ø: ja for da går man jo inn på det med innhold. Hvordan kan man tilrettelegge innholdsmessig for en med dysleksi.

S: en dyslektiker skal kunne lære på lik linje med alle andre. Mange har gode ordforråd, mange har kanskje større kapasitet enn mange uten dysleksi. Så der er det ikke nødvendigvis noen ting man trenger å tenke på. Men det kan være enkelte som har snev av språkvansker og da kommer jo det her med begrepsforståelse og forståelse av fremmedord som kan være litt innviklet. Mener man en spade så skriver man spade og ikke graveredskap som kan tolkes i alle veier.

Ø: Ja for i løpet av samtaler min med Leser søker bok i går, så snakket vi en del om deres adaptasjon av Knut Hamsuns *Sult* blant annet og da var de nødt til å gjøre noen språklige inngrep. Da handlet alt om å få vekk alt som refererte til andre ting og det som ikke gikk in i essensen av historien ble skrappt vekk. Så det er noe du også kan stille deg bak?

S: Absolutt. Hvis det er snakk om en opplæringssituasjon i første omgang da. Hvis man vil sitte å kose seg med en bok så vil man jo skape seg indre bilder av de ord, uttrykk og de metaforene som kommer og de virkemidlene som er, sammenligninger og så videre, men man trenger ikke dem når man skal lære fag.

Ø: Nei, og da kommer vi tilbake på det med skole igjen, men du tenker at det ikke er tilstrekkelig tilrettelagt i dag?

S: Overhode ikke. Langt derifra. vi får daglig telefoner fra fortvilte foreldre som kjemper en kamp med skolen hver dag. De skal jo egentlig dra i samme retning. Alle vil jo barnets beste, men det er veldig mange som sliter med å få det riktig tilrettelagt. Det er veldig mange dyslektiker som ikke får det tilretteleggingen de har behov for, og de har kanskje gamle dårlig bøker uten lydstøtte, de får ikke hjelp til hverken lesing eller skriving, de får ikke bruke PC som er helt som er helt essensielt for å kunne produsere fagstoff. Så det er veldig mange store mangler der ute når det gjelder akkurat det.

Ø: For i dette prosjektet her, jo mer jeg ser inn i det jo større blir det og for en som driver med grafisk design så går det et klart skille mellom stoff som blir brukt til underholdning og ting som blir brukt offentlig. Så vi beveger oss litt i skillelinjene mellom begge to, som er kjempe fint, men noe jeg burde tenkt på før.

S: Jo men jeg tenker at du får sirkle deg in og plukke av det som du føler er relevant også kan jo det du ikke tenker på bli sagt.

Ø: Ja det blir det hele tiden så ikke tenk på det. Ja nå har vi holdt på en stund og jeg har gått igjennom alle spørsmålene tror jeg. Så helt avsluttende, dysleksi i møtet med tekst, er det noe du sitter inne med som du ikke har fått delt.

S: Man må aldri gi opp å lese, man må aldri gi opp tekst, men man kan også lese med ørene.

Appendix C

Intervju med Kristoffer Lium, 30 november 2022

Øyvind Rogstad: Supert, da er du på opptak. Og da kan jeg bare spørre om du har lest og forstått det som står i samtykkeerklæringen?

Kristoffer Lium: Ja, det har jeg.

Ø: Flott, okey. For å ta første spørsmålet da så vil jeg gjerne bare at du kan fortelle litt om deg selv og hvordan du først ble introdusert til universell utforming?

K: Ja, Kristoffer Lium da. Er blind sås sånn sett så fikk jeg kanskje høre at dette var en greie når jeg begynte på videregående skole, eller noe sånne ting. Første gang jeg fikk høre om det ordentlig, var egentlig da jeg begynte på høyskolen tror jeg. For da kom jeg i kontakt med noen fra blindeforbundet tror jeg, som snakket om at dette var en viktig greie, også når jeg begynte å jobbe med det etterhvert. Så det var mitt første møte med det.

Ø: Ja, ikke sant. Så kan du bare si hvor du jobber hen nå.

K: Ja, jeg jobber i NRK. Som digital tilgjengelighets ekspert. Det vil si at jeg fokus på kompetanseheving og være en slags, hva skal jeg si. Sentrum for et slags nettverk eller en spydspiss faglig, for universell utforming.

Ø: Ja, kan du fortelle litt kort om hva universell utforming er?

K: Ja, hva det defineres som... Jeg tenker for min del at en tydelig forklaring på det er at det er den ene løsningen som er god for alle å bruke. Altså, at man ikke lager noen ekstra løsninger for enkelte grupper, men at man lager en god løsning. Type en bar bakke til et bygg i stedet for å ha en rampe på siden. Vi har jo da en løsning i NRK TV uavhengig av funksjonsnedsettelse eller preferanser egentlig. Og det er den løsningen som er nødvendig for noen og bra for alle, sånn digitalisering messig å si.

Ø: Skjønner. Nå blir det litt sånne «dum-spørsmål i» begynnelsen her, men jeg må bare komme meg igjennom de også (ler). Håper det er greit.

Så foruten om at det er lovpålagt å følge WCAG, hvilke konsekvenser kan det få om ikke følger dette lovverket om universell utforming?

K: Det er at brukerne våre ikke klarer å gjennomføre de oppgavene de har kommet til oss for å gjennomføre eller får lest eller tilegnet seg den informasjonen man ønsker. De som det gjelder mest direkte og de større og mer overordnede bildet er at de blir satt på siden av samfunnet. Man får ikke deltatt i samfunnsdebatter, man får ikke gjennomført de oppgavene man trenger for å få hverdagen til å gå rundt. Så det har mye å si både for virksomheten, sånn omdømmemessig og business kanskje, det har mye å si for enkeltpersonene altså brukerne og det har mye å si for samfunnet.

Ø: Ja skjønner. Okei. Så, kan du fortelle litt om prosessen dere bruker for å tilrettelegge? Litt om hvordan dere før metodisk til verks for å tilrettelegge for folk.

K: Ja, vi har ikke noen sånn veldig spesialisert endring tror jeg i måten vi jobber på nå kontra måten vi jobbet for noen år siden, men det vi gjør som kanskje er hoved innsatsen vår på dette her er to ting; det ene er at vi jobber for at de som jobber og lager nettsidene og appene for publikum skal bygge kompetanse hos seg, som en del av sitt vanlige fagarbeid på en måte. På lik linje som at noen er designer, så må man tenke på responsiv design og ulike skjermstørrelser for eksempel. Og at alle må tenke på sikkerhet for det hjelper ikke at en har ansvaret for sikkerhet hvis all trykker på all linker man får. Det er litt på samme måte her så vi prøver å spre kompetanse internt også er det det jeg gjøre som er å gå inn i ulike team, enten fordi jeg blir spurt om å bistå i en eller annen sammenheng. Enten helt i starten av et prosjekt eller på konseptnivå. For eksempel var jeg med på Maskorama helt fra starten for å se hvilke utfordringer kan vi komme til å komme oppi her. Og da hadde vi ikke landet på hva programmet skulle hete en gang i Norge, så det var veldig tidlig. Andre ganger så er jeg litt med i midten eller is lutten av prosessen, det kommer litt an på hva de trenger og hva de husker på for de er jo mennesker de også, og det varierende hva de haker på innen tidsaspektet i produksjonen.

I tillegg til det så har vi en teknisk måte å prøve å opprettholde fokuset og kvaliteten på universell utforming. Det er både tester som brukes internt, men ikke minst at vi har noen felles komponenter og bruke et felles design system er en viktig del av det å sikre at ting oppleves likt på tvers og at vi har løsninger som alle kan bruke.

Ø: ja det er litt interessant det at du jobber i NRK, som ikke bare er en nettside, men også en kringkastings organisasjon av TV og radio. Nå sporer jeg litt av, men når du snakker om underholdning på et konseptuelt nivå; kan universell utforming være med på å forme innholdet?

K: ja det kan det være. Det har nok ikke vært den store endringen av hvordan vi lager innholdet vårt med tanke på universell utforming. Da kan man si at det er et tegn på at vi ikke klarer å gjennomsyre alt vi gjør godt nok? Eller så kan man si at det meste lar seg gjennomføre, hvis vi bare har med flinke folk underveis sier «Dette er prosjektet. Hva kan vi gjøre underveis for at flest mulig skal kunne bruke de?». Også vet vi i dag at det er ikke alt innhold vi har som alle kan bruke, og det er en del innhold som man blir ekskludert fra dessverre. Det er jo ikke bra, men da handler det om å finne ut av hvordan det kan løses innenfor de rammene vi har. Det er den pragmatiske metoden jeg går etter for å skape verdi for alle, men ikke ekskludere noen samtidig.

Ø: Ettersom dette er et fagfelt i utviklingen vil jeg tro at det er nye problemstillinger som kommer opp underveis. Er det noen nye problemstillinger som har kommet opp de siste årene som du har lagt spesielt merke til?

K: Godt spørsmål. Man blir litt fartsblind noen ganger for det skjer så mye hele tiden og det er jod som i all produktutvikling at det er som regel ikke de store revolusjonene, det er små evolusjoner. Sånn sett er det nok ganske andelenes, det vi ser NRK TV i dag framfor da jeg startet i 2017, for eksempel. Eller innholdet vi har i [NRK.no](https://www.nrk.no) kontra det som var før. Jeg tenker hovedsakelig at det handler om å finne nye konseptuelle, tekniske og grafiske virkemidler for å nå ut til befolkningen.

Ø: Dette er ikke et spørsmål men jeg vil bare gå inn på det. For dere lagde en serie med målgruppe for barn mellom ett til fire år. Det var en sang og musikk serie for en veldig ung målgruppe. Husker ikke helt hva den heter nå, men jeg kom bare på den i farta. For å ta et eksempel fra min ende, i den grad det handlet om universet utforming så kan jo det være et godt eksempel på hvordan tilgjengelighet er med på å forme innholdet. Nå vet jeg ikke om du var med på utformingen av det.

K: Nei det var jeg ikke. Det er ganske mye som skjer i NRK så jeg er ganske spredt utover allerede, og da er det hovedsakelig den teknologi dimensjonen jeg jobber mest med. Også

litt med mangfoldsarbeidet vårt også faktisk. Men stort sett foregår innholdsutvikling i innholds miljøene og det er jeg ikke så involvert i.

Ø: Nei ikke sant. Når dere gjør store prosjekter som favner bredt, er det enkelte brukergrupper som der fokuserer ekstra på. Altså, er det noen behov som kommer først i rekka?

K: Nei det vil jeg ikke si. De som vi fokuserer mest på nå er de som vi ikke når, hvis du ser stort på det. Vi har jo folk som jobber internt, så når vi har store satsinger så er det veldig tydelig hvem vi prøver å nå. Litt sånn som med *Rådebank*. Det var ikke noe stor hemmelighet at vi prøvde å nå et segment som ikke har et så nært forhold til NRK i det daglige, som savner et tilbud som treffer dem. Så det er det mye av men ikke spesifikt på funksjonsnedsettelse nei.

Ø: For å ta det litt nærmere tema, så vil jeg spørre om til hvilken grad dere fokusere på brukere med kognitive funksjonsnedsettelser?

K: Ja, jeg vil si til en hvis grad, men ikke så mye som vi kanskje burde. Jeg liker å tro, og mener vi også gjør, at lovkrav ikke er så viktige for oss. Det viktigste er at publikum er fornøyd med oss for hvis vi har det fokuset så blir det morsommere å jobbe med dette her, og samtidig vil oppnå lovkrav. Vi sjekker jo av for det også, men metodisk i hvordan vi går fram så setter vi ofte brukeren i fokus først. Nå datt jeg litt ut, hva var spørsmålet ditt igjen?

Ø: Til hvilken grad dere fokusere på med kognitive funksjonsnedsettelser.

K: Ja, vi har nok jobbet mest med det som er relatert opp mot lovkrav sånn sett. Når det er sakt så gjør vi jo noen ting, for eksempel da vi i NRK TV da vi anførte det med automatiske avspillinger av trailere, så hadde vi også noen innom som brukertester som var veldig var på at animasjoner, videoer og lyd plutselig dukker opp. De ble veldig forstyrret av det. Så da hadde vi gode innspill rundt det som gjorde at vi lagde en måte å avbryte av spillingene på for eksempel. I hovedsak alltid, med uheldige unntak, ser vi om brukeren har sjekket av på at «jeg ønsker ikke unødvendige bevegelser i en nettside». For de kan vi se at denne brukeren ikke ønsker bevegelser på nettsiden, og tilpasse ved at vi ikke spiller av trailerer, ikke legger til animasjon ved autoplay, og andre ting som kan virke forstyrrende for de brukerne.

Vi har også eksempler på ting som ikke er så teksttunge, ved at vi har en mer grafisk fremstilling av ting. På nrk.no så er det et mål at vi skal skrive ting så en 17 åring forstår det. Man kan si at en 17 åring er noe høyt for en del med utviklingshemning, men det er iallfall en start på at vi kan snakke om at klarspråk er viktig da.

Ø: Ja og du nevner det med automatiske avspillinger av trailere. For meg fremstår det litt som et kommersielt virkemiddel. Vil du si at NRK er statseid har potensiale for å gjøre brukervennligheten bedre?

K: Det vet jeg ikke om jeg vil si, men vi har iallfall en mulighet i å ikke tenke på økonomi i det vi gjør. Heller ha muligheten til å fokusere på det brukeren har lyst på, og det gir oss en mulighet til å holde det fokuset, og ikke la de som ikke bruker de prinsippene ikke ta for mye styringen da.

Ø: Da tenker jeg på for eksempel på det med annonse innhold som kan virke forstyrrende for noen med ADHD eller dysleksi.

K: Ja, og det har vi ikke. Så det er en kjempefordel for oss. Men til det med at automatisk avspilling av trailere kan føles litt reklame aktig så ja, jeg skjønner godt hva du mener, men tanken bak er jo da ikke det. Tanken er å vise folk innhold uten å gå inn og trykke for mye også. Det er jo en del som synes det er fint. Så det blir hele tiden en avveining over hva som er det beste. Er det beste å gi innholdet «in your face» som fører til færre trykk, eller er det bedre gjemt bort ting slik at man må oppsøke det?

Også hvis det er innhold som man kanskje ikke så for seg at man ville sett. Kanskje man få mulighet til å se det. Ikke nødvendigvis på en måte motivert av «vi vil ha deg til å se flest mulig timer for å tjene mer penger», men vise brukeren at ordren er litt bredere enn du kanskje trodde at den var. Så det er hele tiden en avveining det er.

Ø: Ja nå gikk vi litt in på det kommersialitet opp mot brukervennlighet, men jeg vil også gjerne dra sammenligningen til den funksjonsfriske delen av befolkningen. Finnes det noen eksempler på hvordan tilrettelegging for folk med funksjonsnedsettelse kan gagne det store flertallet i befolkningen?

K: Av det vi gjør av universell utforming så absolutt. Jeg tenker jo at det at vi lager ting så enkelt som mulig å bruke, er bra for alle. Og alle bruker mobiler og dingser litt ulikt. Ja så gode eksempler på det vil være tab tasten. At man kan bruke den for å navigere mellom ulike skjemafelt for eksempel. Det er det jo veldig mange som bruker, uten å tenke over at det er en del av universet utforming. Det at man slipper å bruke mus vil jo være nødvendig for noen, men bra for alle. Det at man har automatiske avspillinger av trailere man kan stoppe er superviktig for noen, men også veldig bra for alle.

Det at vi i yr-appen har ulike visningsformer for hvordan været framover bli. Både meteogrammet, den graf-aktige framstillingen. Det å ha den visuelle formen på hvordan ser været ut framover og tabellvisningen, er gjort fordi folk har litt ulike preferanser. Også kan man si at det ikke nødvendigvis er den beste framstillingen på universet utforming, fordi det ikke er en hovedløsning, men alle bruker alle sammen, så på den måten kan man si at det er en god ting for alle.

Ø: Ja. Så lurte jeg på om det finnes eksempler på om behovet til ulike brukergrupper har havnet i konflikt med hverandre?

K: Ja, det er det sikkert. En klassiker på det er hørbarhet som er et område innenfor lyd, når det kommer til tilgjengelighet. Der ordet typisk at de som hører dårlig vil gjerne ikke ha noe lyd eller musikk bak når det snakkes, mens andre vil gjerne ha litt lyd bak for å fargelegge. Det er en interessekonflikt kan man si.

Ø: Fra mitt ståsted som designer, så kan det å følge WCAG virke litt hemmende for kreativ utfoldelse og i ønske om å være ekspressiv. Føler du at prosessen ved å tilrettelegge kan føre til at uttrykket blir kompromittert?

K: Ja, det er et godt spørsmål og det har jo vært en del av kritikken mot universell utforming i starten også. Tanken om at vi nå bare får kjedelige løsninger. Jeg oppfatter nok ikke at det er et problem, heller en utfordring. På den måten at de hele tiden setter litt større krav til designeren våre om at de må tenke seg en gang ekstra. Er det noen andre grep man kan gjøre for å få det til å bli visuelt tydelig? På den andre siden hvis det er et kunstprosjekt er saken en annen. For eksempel om nettsiden viser en grotte som er mørk, så kan jo ikke alt ha gode kontraster. Sorry, da er poenget være mørkt og vanskelig å se.

Men i de aller fleste tilfeller så er det ikke den type kunstprosjekter, og da handler det mer om at man skal lage noe brukerne synes er godt å bruke og hvis det da er snakk om fargepaletter som ikke kan lage så gode kontraster så må man vurder å se på fargepaletten, eller så kan man gjøre andre grep, som for eksempel å legge boards på elementer bruke skygge og andre virkemidler for å opprettholde kontrasten likevel. Det å flytte rundt på fargen man har til rådighet og jobbe med de er nødvendig.

Det er jo også kjedelig å designe ting som skal få plass på en liten klokkeskjerm fordi den er liten og ikke har plass til alt du vil ha inn, men man lager mye kult på det allikevel. Men vi alltid komme til å jobbe innenfor noen rammer. Hvis de rammene er til for at man skal få med seg alle brukerne så blir det kanskje i ytterste tilfelle en drakamp mellom kunstuttrykk og brukervennlighet.

Vi har et eksempel på de i NRK i lang tid hvor vi har hatt grafikk på TV. Vi har hatt grafikk på TV, «supringer» som det heter. De viser hvem som prater i bønn av skjermen. Og når vi da har teksting, som vi da har alle TV-programmene i NRK, kan man oppleve at teksten legger seg opp supringen. Det er jo ikke noen god brukeropplevelse, så det vi nå har gjort som ikke er offentlig ute enda, er å legge den type informasjon øverst skjermen og ikke i bønn. Og det vil gjøre at man da vil få plass til tekstingen i bønn samtidig som man har grafikk på toppen.

Ø: Sånn avslutningsvis så har jeg et spørsmål til. Jeg er interessert i podcast formatet, siden det har blitt en så viktig informasjonsplattform for mange nå. Med tanke på at det er så mange i landet med hørselsnedsettelse. Har dere begynt å se på hvordan dere kan utforme en podcast for den målgruppen?

K: Ja vi har begynt å se på det. Det er et langt lerret å bleke, fordi det er mye som skal til for å gjøre noe. Som du sier podcast som format er jo bare lyd stort sett. Men vi jobber med noen prosjekter som handler om å lage en god Norsk språkmodell. De jobber med å få transkribert norsk tale til norsk tekst. Det er noe vi håper etter hvert kan bidra til å gi en tekst versjon av podcastene. Også er det jo et spørsmål om det vil gi nok. Noen av podcastene som er mer informasjons tunge eller hvor en person snakker om gangen, vil det jo være mulig å få noe ut av. Men mer typen «skravle-podcaster» hvor to, tre stykker sitter å skravler i munnen på hverandre er det nok en større utfordring å få det automatisk transkribert.

Men det er ganske mange timer med innhold de har på NRK radio, så det å ha mennesker til å tekste det er en enorm økonomisk terskel. Så vi ser på automatisk løsninger også har vi også et annet forskningssamarbeid med Universitet i Bergen som vi er med i, hvor vi har lekt litt det å lage en visuell form for podcast hvor man kanskje kan bruke bilde litt underveis, altså stillbilder og kanskje noen videosnutter underveis i deler av podcasten så man kan få noe ut av det. Da gjerne sammen med teksting så man ikke går glipp av det auditive.

Vi ser på ulike løsninger, men den ultimate podcast opplevelsen for de som ikke hører er jo en TV-sending. Det er en nøtt hvordan man skal løse det.

Ø: Ja skjønner. Nå har jeg endret litt i problemstillingen underveis i prosjektet, men det var den problemstillingen jeg start med å gå løs på. Jeg oppdaget at jo mer jeg prøvde å gjøre podcasten visuell, jo mer lignet det en TV sending. Derav var Ringen sluttet og det var ikke så mye mer å hente formatet.

K: ja jeg vet, det blir et hybrid format etterhvert. Jeg vet ikke om du har sett den saken som heter smellet, som vi la ut for noen uker siden?

Ø: Nei.

K: Nei, hvis du googler NRK og smellet, den vil jeg anbefale deg å se. For det er et slags fancy forsøk, og ikke noe vi kan gjøre mye av, for det er mye skreddersøm for det enkelte prosjektet. Der har vi jo lagd en podcast lydfortelling, men da også lagt til noe grafikk på toppen og ikke minst teksten hele saken. Det ligger i en nettleser slik at man må gjøre noen valg underveis i historien for å komme videre. Det er universelt utformet og ble veldig kul. Vi har også delt den litt ut i fag miljøene også når vi er ute å snakker med andre utenfor NRK også om hvordan vi tenkte og hvordan vi jobbet med den.

Ø: Gøy! Avslutningsvis, så er temaet for dette intervjuet *hvordan tilrettelegge for folk med kognitive nedsettelser i møte med tekst*, jeg lurte på om det er noe som du ikke har sagt innenfor dette temaet som du gjerne vil formidle?

K: Nei i utgangspunktet ikke. Jeg kan jo si at vi ofte ikke bruker ordet «tilrettelegge». Det er ikke noe gærent i å bruke det altså, men vi bruker det ikke så mye internt. Ofte så snakker vi om løsninger som er gode for alle eller å utforme løsninger som fungerer på den og den måten. Det å tilrettelegge er ofte sett for å være en litt fordyrende ting som man gjør for enkelte. Derfor så pleier vi ikke å bruke det så mye. Jeg tror også mindset-messig, hvis man skal tilrettelegge på NRK så tror folk at det er noe en avdeling skal pusle med. Her trenger vi å ha med alle sammen og jo større grad vi klarer å lage universelt utformede løsninger som alle får glede av, jo mer fart og positivitet klarer vi å få rundt det. Derfor vil du ikke oppleve at vi snakker så mye om enkelte grupper eller tilrettelegging når vi er ute å snakker, med unntak av disse tilgjengelighets-tjenestene som vi har. Det er da teksting tegnspråktolking, synstolking og lydtekst. Når det kommer til det kognitive så er det noen som bruker synstolking. Jeg vet ikke om du kjenner til synstolking?

Ø: Jo.

K: Det er jo noen man bruker for å få bekrefta det man ser visuelt også. Hvis man har noe innenfor autismespekteret eller av andre grunner sliter med å konsentrere seg godt nok eller synes det er fint å få informasjon inn på flere måter så gir det mye bekreftelser på det du der. Så det kan man jo si noe om det, også gjør vi også tegnspråk tolking. En av mine første reaksjoner kan jeg innrømme når jeg startet på NRK for fem år siden, var holder det ikke enten med teksting eller tegnspråktolkning? Det tenkte jeg umiddelbart, men selvfølgelig kan de som er døve også ha dysleksi, som alle andre. Ikke minst er jo tegnspråk deres morsmål, og det er en viktig ting for oss å huske på når vi jobber med tilgjengelighet. Det er også derfor vi da har en egen kanal og egen kategori på TV som heter NRK tegnspråk som sender innhold på tegnspråk.

Ikke direkte svar på det med kognitive, men alt henger sammen med alt. Å lage godt innhold hvor man har tenkt på den brede befolkningen, totalt sett så gjør det at treffer så mange som mulig.

Ø: Ja det du nevner med at også døve kan ha dysleksi er noe ikke jeg har tenkt på. Også det at dere ikke bruker ordet tilrettelegging, kan være med på å skape positivitet rundt faget, så det er jeg også glad for at du nevner.

Da er egentlig ferdig jeg.

K: Så bra!

Ø: Tusen hjertelig takk for at du stilte opp.

K: Det var greit?

Ø: Ja, det var veldig fint. Jeg er veldig fornøyd.

K: Lykke til med oppgaven da. Så snakkes vi kanskje senere en gang.

Ø: Vi får se. Hade bra!

K: Hade.

Appendix D

Intervju med Eivor Vindenes, 30. november 2022.

Øyvind Rogstad: Da vil jeg bare be deg fortelle littegrann om deg selv.

Eivor Vindenes: Ja, jeg heter Eivor Vindenes, har bakgrunn som redaktør forfatter blant annet, men har siden 2015 jobbet som rådgiver i Leser søker bok. Her jobber jeg med å samarbeide tett med illustratører, tegneserieskapere, forfattere og forlag om å utvikle ny skjønnlitteratur og sakprosa for lesere som har ulik grad av helseutfordringer.

Ø: Ja, ikke sant. Var du med på å starte Leser søker bok?

E: Nei, Leser søker bok blir 20 år til neste år, så vi har holdt på siden 2003.

Ø: Ja hvordan var det du ble involvert?

E: jeg ble involvert ved å søke på jobb da. Hadde jobbet som redaktør i mange år, så vært litt sånn freelancer og hadde kjennskap til organisasjonen. Var veldig nysgjerrig på arbeidet, det virket veldig meningsfylt da. Leser søker bok har jo slagordet «boka er for alle», og her snakker vi om demokratisering av litteraturen. Fordi når en tredjedel av den voksne befolkningen har problemer med å lese en vanlig tekst, hver femte elev i skolen har lese og skrive utfordringer og så kan du ha andre utfordringer i tillegg, så betyr det at det er veldig mange mennesker i det norske samfunnet som ikke har tilgang på det refleksjonsrommet kunsten gir gjennom skjønnlitteratur og sakprosa. Og det refleksjonsrommet har jo noe å gjøre med å kunne forestille seg verden annerledes, å kunne identifisere seg med en romankarakter omgjør at du ser verden fra en ny synsvinkel. Og hvis du ikke får være med i en sånn dialog så vil du være på utsiden av samfunnet. Det er såpass mange som får så dårlige lese erfaringer med bøker som at det er noen de ikke vil oppsøke. Så jeg er veldig privilegert og veldig glad for at jeg fikk den jobben rett og slett.

Ø: Kan du fortelle litt om hvilke type bøker der gir ut?

E: Vi gir ut et bredt spekter av bøker i samarbeid med forlag. Hvis du ser på hjemmesidene våre så er det sju ulike kategorier og målgrupper som vi jobber med. Da kan jeg si at den bredeste kategorien, som alle de bøkene som ligger på bordet her er eksempel på, er en lett å lese kategori og den kategorien for mennesker som har dysleksi, konsentrasjonsvansker som kan

komme av veldig mange forskjellige ting. Du kan ha en depresjon, du kan gå på tunge medisiner, du kan ha opplevd noe traumatisk, du kan ha en diagnose, for eksempel som du snakket om tidligere så vil en som har ADHD har problemer med å konsentrere seg, sådd er det vanskelig å komme gjennom en tjukk tung bok. Hvis du har hørt på (Herman) Flesvig snakke i det siste?

Ø: Ja, det har jeg.

E: Ja, så sier jo han noe om det. At han faket og gikk rundt med store tunge bøker for å late som om han også var en av de som kunne gjøre det, men det hadde han ikke ro til. Så det er mange grunner til at du kan ha de konsentrasjonsvanskene. Så det er den største kategorien bøker, også blir det smalere og smalere. Det kan være bøker for en leser som trenger ulike mengder symbolspråk det kan være barril, det kan være mennesker med kognitive utfordringer. Og da snakker vi gjerne om demens eller mennesker med en psykisk utviklingshemming eller slagpasienter. For eksempel hvis du har hatt en med aplasi, da vil du også ha visse kognitive utfordringer. Så det er 7 forskjellige kategorier. Også hvis du er ny i Norge, så utvikler vi bøker som er parallell språklige. Og da vil du også bruke tid på å eie språket, sånn at du kan få tatt til deg dybden i innholdet da.

Ø: Så lurer jeg bare på, nå avhenger sikkert det av hvordan dere jobber fra bok til bok, men hvilke typiske grep er det dere tar som konvensjonelle bøkker ikke tar?

E: Det er helt riktig som du sier, hvert prosjekt er unikt fordi vi jobber med alt fra diktsamlinger til tegneserier til romaner, sakprosa-bøker. Så hvert prosjekt jobbes med på ulik måte fordi kunstnere er forskjellige og ulike kunstnere kan ha ulike tilnærminger til forskjellige prosjekt og. Det som er viktig med hvordan vi tenker er at prosjektene skal være kunstnerdrevet. Det ligger i bønn. Det er ikke vi som initierer eller bestiller. Vi har en stipend stipend frist hvor kunstnere søker. Vi har dessverre ikke mulighet til å støtte mer en ti til femten prosjekter i året maks, så det er ikke så mange samarbeid vi kan gå inn i når det gjelder selve bok utviklingen. Så det er en prosess bare det å finne de rette prosjektene, men som er viktig da er at kunstneren har et prosjekt som passer for de behovene som målgruppen har i utgangspunktet. Vi skal ikke ta en Knausgård å gjøre om på den type prosjekt det er. Så når vi ser at det er en erfaren kunstner som har en form på prosjektet som kan passe i samarbeid med oss, da inngår vi et samarbeid.

Så det som vi først begynner med, og det er en grunn til at vi gjerne vil komme tidlig in i en prosess, er at vi jobber med narrasjonen, så dramaturgien, de store linjene i historien. Så du kan si at det er flere faser.

Da kan jeg si noe om grep i narrasjon. Hvis vi tar utgangspunkt i en som heter «litt å lese», til allmennmarkedet bøkene kan du si, og tar utgangspunkt i en som har konsentrasjonsvansker eller dysleksi, så er det avkodingen av tekst som og samspillet mellom tekst og bildet som er hovedutfordringen. Er det for mange utfordringer der så kastes leseren fort ut av teksten. Typiske utfordringer på selve historiefortellingen, kan være for eksempel at det kan være mange forskjellig karakterer som ikke er helt tydelige skilt fra hverandre. Da kan det være vanskelig å følge tråden. «Hvem var det?», «hvem kom in nå?», «hvem handler det om nå?». Er det veldig mange hopp frem og tilbake i tid, så kan det også skape problemer med å orientere seg i historien. Man kan bruke det grepet, men da må det være tydelig markert i historien. Dette her har jo noe med at den som har utfordringer med å lese brikker veldig mye energi på avkodingen så desto mer faktorer i historien du må konsentrere deg om, desto fortere mister du tråden i historien.

Så et bra grep å ta, vil være en historie som ligger tett på en hovedperson, som følger historien lineært i tid, rom og sted og andet er oversiktlig i forhold til stedene historien utspiller seg i, og at de andre karakterene i historien er tydelige. Da kan du si at når for eksempel Martin Ernsts ville lage en adaptasjon av *sult*, så er det en perfekt historie. For i *sult* så følger du hovedpersonen tett på hele tiden. Du ser hele tiden hans reaksjon på verden og det er hele tiden hendelser som utspiller seg. Det er sanselige beskrivelser som tar leseren tett på hvordan det oppleves å være den personen.

En historie som er tett på en hovedperson go gjerne en lineær fortelling. Også her er det en ting hvor forfattere som ofte vil skrive det de tenker på som skal være lett å lese ofte gjøre en stor feil. Det er helt vanlig at gode forfattere som skal lage noe som er «lett å lese», renser bort det sanselige språket. De kan rense bort deler av skrivemåten slik at historien blir i en veldig refererende stil. De forteller om hvordan noe har skjedd, men ikke forteller hvordan noe skjer og det er jo det stikk motsatte av det du vil gjøre. For du vil skape et språk som tar leseren veldig tett på det hovedkarakteren din opplever sånn at du får en forestilling som gir rom for din egen medskapning. Det har noe med lesemotor å gjøre. Fordi for en som har utfordringer med å lese så er det aldri lett å lese. Uansett hva vi gjør for å tilrettelegge så vil det alltid være en jobb, men hvis du blir dratt in i et univers du vil være i så skaper det et

lesedriv i seg selv, som blir en ekstra motor i alt det du skal overkomme. På den måten kan du forsvinne inn i stoffet, selv om du kjemper med avkodingen. Derfor blir de kunstneriske, de språklige kvalitetene og de visuelle kvalitetene bli veldig viktig som jeg synes at sult har blitt et vellykket eksempel på i tegneserieform.

Det har noe med å skape en dynamikk i fortellingen og variasjon. Det er litt generelt om store narrative grepene i historien, men så kan du også gå ned på hvordan man skriver. I teksten, hvis setning som går over tre linjer med en innskutt setning, vil den som sliter med avkoding mistet det som står i første linje. «Hva leste du nå?». Lange tunge setninger, tungt språk vil vi måtte jobbe med. Lange vanskelige ord som du ikke har hørt før, som noen ganger må brukes fordi de er fagbøker. I det tilfellet må ordene forklares godt først gangen også kan man bruke de når de har vært forklart tydelig flere ganger.

Setninger med konsonantopphopning; det vil være setninger med veldig mye konsonanter. Det kan være mange korte ord i en setning. Noen vil tenke at hvis de skriver en setning med mange korte ord, så er det veldig lett å lese men det er det ikke. Det er nesten så du kan høre på flyten i setningene. Så vi jobber med at forfatterne skal finne gode melodier i språket. Da er du nede på hver enkelt setning. Det er mange nivåer. Det samme liv være når det gjelder ord og bilde

Ø: Det høres jo ut som om det kunstneriske og det regelverket dere lager går veldig hånd i hånd... Nå glemte jeg spørsmålet mitt.

E: Du ka jo si at sånn som med sult så måtte vi vurdere hva vi kan la være å fortelle, for mye ligger i bildet. Sånn jobber vi veldig mye. Få bort det som ikke trengs, men samtidig må kommunikasjonen mellom tekst å bilde være tydelig sånn at leseren klarer spranget mellom det som skjer i teksten og det som skjer i bildet.

Ø: Akkurat. Det som jeg skulle spør om var om dere har noen måte å kvantifisere hva som er et godt resultat? Dere sier at dere har en god kunstnerisk prosess, som er vel og bra, men med tanke på leseren, har dere noen suksesskriterier som dere måler til slutt eller i prosessen?

E: Vi har jo tekstlesning. Noen ganger så har vi testgrupper underveis, spesielt hvis vi jobber med utgivelser for lesere som har kognitive utfordringer. For eksempel for folk med demens eller psykisk utviklingshemning. Når vi jobbet med kaffe hjertet av Gro Dahle, som er illustrert av Kaia Dahle Nyhus, så hadde vi en lesegruppe som vi leste for fast, og da merket vi det med en gang. Når engasjementet sank i ledergruppa så var det i de partiene hvor tekstene

ble for introverte og for lite handlingsdrevet. Der engasjementet steg var gjerne i scene i handling og gjerne noe overraskende og «på kanten» som skjer. Så da tok vi hele tiden manus og leste med gruppa.

Jeg synes også det var interessant den gangen jeg holdt et foredrag for bok og papir, hvor jeg viser hvilke titler lå for voksne. Jeg snakket litt om hvordan vi tenkte, hva vi tenkte om narrasjon. Alt fra de store grepene til setningsnivå til samspillet mellom ord og bilde og hvordan vi valgte bøker til boksøk. De kriteriene kriteriene også, når vi leser bøker vi ikke har støttet selv og da var det en som jobbet i en bokhandel som hadde dysleksi som fortalte meg; «alle de bøkene dere har plukket ut der, de kan jeg lese. Jeg har lest de». Da blir du veldig glad når, i forhold til om vi treffer lese gruppene.

Men vi har jo jobbet med det her i tjue år. Vi bruker tekstleser og ser på forskning, men vi prøver hele tiden å ta sjanser på å utforske også. Hvor langt kan man strekke det? Kan man gjøre det på nye måter? Kan vi tenke på helt andre måter?

Ø: Ja for det er lett å tenke at når man skal «tilpasse», at det på en måte hindrer kreativ utfoldelse og innovasjon, men din oppfattelse er motsatt høres det ut som.

E: Ja, min opplevelse er også at når kunstnere jobber med oss første gang så kan det være det de er redd for. Men jeg tror at alle de prosessene jeg har vært med på, så har kunstnerne i ettertid sagt at de føler at det har økt den kunstneriske kvaliteten ved prosjektet. Uavhengig om det er for primærmålgruppa. Det vil si, de som har de ekstra unike behovene, eller den almen sekundære målgruppe, som ikke vil ha utfordringer uansett.

Ø: Er det sånn at når dere samarbeider med en kunstner, så er han eller hun med på å velge lesergruppen dette skal være tilgjengelig for?

E: Ja. Vi har søknadsfrist en gang i året, og da beskriver kunstneren hvem han eller hun ønsker å inkludere og jobbe mot. Sånn som Gro Dahle og Anne Fiske viste at de ville skrive med mennesker med kognitive utfordringer. Mens det med vanlige nok er at kunstnere skriver bøker som ønsker å inkludere folk med helseutfordringer, men som også er almen markeds bøker. Ofte når vi skal lage mer spesielle prosjekt, så initierer vi ofte.

Ø: Ja, nå har jeg tidligere i dag som jobber som universell utformet på NRK, og han var veldig klar på at de skulle ha en felles løsning som passet for alle, mens du nevnte tidligere at ulike lesergrupper ofte kan havne i konflikt.

E: Ja, og det kommer an på hvor spesifikk du er. Det er klart at en leser som bruker barril for eksempel...

Ø: Hva er det for noe?

E: Det er blindeskrift. Vil ha spesifikke behov. Hvis du følger en sånn målgruppe, så er behovene så spesifikke at da er det den primærgruppens behov som er viktig, men de bøkene kan også utformes på en som gjør at de er gode bøker for lesere som ikke trenger basill eller trenger følge bøker i utgangspunktet. Det handler om å skape smalere situasjoner. Det vil være en far, en mor, en onkel, en tante en søster i barnehage og skolesituasjon med flere som leser sammen. Sånn at du vil skape kvaliteter som går utover primær målgruppa, men desto smalere behovene er, desto mer må du fokusere på de behovene som trenger boka.

Men jeg kjenner meg godt igjen i det han i NRK sier, fordi vi har også den tanken om primær målgruppe og sekundærmålgruppe. Og det har noe å gjøre med at vi ønsker at lesere skal kunne møtes i samme rom og oppleve de samme bøkene sammen, og utveksle tanker og erfaringer om det de har ut fra samme kilde. Derfor er også det viktig for oss, men vi tenker ikke at en bok skal passe for alle, men alle skal ha en bok. Dette har med mye med personlig smak og interesser å gjøre. Derfor vil vi at den boka også skal kunne oppleves av de som ikke har helseutfordringer, at de kan ha et fellesrom med andre som er opptatt av å lese. Om det er *Sult*, om det er å lese *Søstre* eller *Kvinner i kamp*.

Ø: Jeg lurar også litt på dette med tekst, ikke bare med tanke på bøker, men også tekst i digitale medier; er det enkle metoder man kan bruke for å gjøre ting mer lesbart?

E: Ja. Lese kontrast er veldig viktig. Skrift på farget, urolig bakgrunn er jo veldig utfordrende. Så er det font.

I tegneserier som den som ligger foran deg, så er det en tradisjon å bruke store bokstaver når du tekster. I denne så er det så mye tekst at det går an, men dette er ikke ideelt. Så når vi støtter nye tegneserier nå, så støtter vi også utvikling av nye fonter, hvis det ikke finnes gode fonter i utvalget som passer streken i serien. Dette gjør vi for at man skal kunne skrive i store og små bokstaver fordi det er bedre å lese for en dyslektiker.

Også har du i romanen, og sånn er det på skjerm og, mye lettere å orientere seg i en tekst med løs høyre marg, enn når det settes i en boks. Mye bruk av avsnitt og luft og luft rundt på sidene.

Det er typisk at man ser i en del sakprosabøker for unge lesere som skal være «freshe» i stilen. Og det bare lesses på med virkemidler. Masse forskjellige fonter som er vanskelig å lese oppå urolige bakgrunner, og et oppslag design som gjør at det er vanskelig å vite hvor du skal begynne å hvor du skal slutte. Da synes forlaget at dette ser «fresht» ut, men det er ikke veldig leservennlig og ikke så god design heller.

Dette gjelder ikke bare barn. Jeg har en god venn som er særdeles musikkinteressert, det mange dyslektikere som er det, men han har aldri kunne lese et musikkblad. For den estetikken som er i musikkpressen er av en sånn art at han rett og slett ikke kan lese det.

Ø: Ja her om dagen så jeg og en venn på en festival nettside, og selv om ingen av oss har dysleksi så er det ingen av oss som klarte å lese lineupen for neste år.

E: Ja og da er du inne på det vi snakket om i stad at det som er godt for de som har de helseutfordringene, er godt for alle.

Ø: Tenker du at det er nok bevissthet om dette?

E: Nei, overhodet ikke. Så det er kjempeviktig at det undervises om dette i alle design utdanninger på alle nivåer, sånn at du har det med i bevisstheten fra starten av, og at du får med deg nøkkelen om at det ikke handler om å ta bort kvalitet, men det handler om å tilføre kvalitet. Det er krevende, du må ta flere runder og du må tenke mer. Men hvis du løser det, så har du mest sannsynlig også økt design kvaliteten på det du gjør.

Ø: Enig. Dere jobber en del med illustrasjon og bilder, hva er det som er en suksessfull illustrasjon? Eller forandrer det seg gang til gang?

E: Ja, hvis du ser på alle de prosjektene her, de er veldig ulike. Jeg vil si at det som er en suksess er hvis du går tilbake til det jeg sa at alle bøker skal ikke passe alle, men alle skal finne en god bok som er for dem. Så hvis vi klarer å lage de gode bøkene hvor det er hull, som mangler i allmennmarkedet, som samtidig har kvaliteter som gjør at de som har helseutfordringer kan lese de med fler. Det betyr at det er viktig for oss å støtte mange

forskjellige bøker med mange forskjellige uttrykk. Men det er klart at det er veldig stas at når prosjektet vi har støttet vinner priser i almen markedet og det har skjedd flere ganger så det betyr at den pallen er lagt død, at det å jobbe med å inkludere handler om å ta bort kvaliteter, hvis du har de rette prosjektene.

Også er det ikke sånn at vi skal huke av i alle bokser. Prosjektene er kunstnerdrevet, de rådene vi gir må passe kunstnerens prosjekt, og hvis det betyr at vi alle skal dra i samme retning. Vi skal skru på de riktige virkemidlene som gjør at det skal bli et bra resultat.

Ø: I løpet av de ti siste årene så har lydbok markedet eksplodert, med podkaster og andre litterære utgivelser. Hva er det som er spesielt med leseropplevelsen som gjør at den fortsatt er verdifull?

E: Vi synes lydbøker er fantastisk og mange vi støtter blir også lydbøker. Det er mye forskning som viser at den måten å engasjere medskapning prosesser og refleksjonsprosesser som skjer nettopp i lesing er ganske unike. Det er jo de utfordringene som skjer i dag. Vi leser mindre og det er mye konkurranse på tid, om du er voksen eller barn. Så vi er opptatt av at det lekerommet skal beskyttes. Det har noe å gjøre med at det er en måte å gå inn i erfaringsverden på, som er unik fra film og musikk, men det er de kunstneriske erfaringene som er med på å gjøre oss til mennesker som tar del i samfunnet.

Appendix E

Samtykkeerklæring for intervju i Teori 3: Syntese DE551_1

Beskrivelse av prosjekt oppgave

Jeg er en student i *master i design - grafisk design og illustrasjon* ved kunsthøgskolen i Oslo.

Kursleder er Theodor Barth, e-post thordor.barth@khio.no.

I dette prosjektet har jeg valgt å fokusere på hvordan man kan forberede vilkårene for brukere med kognitive læringsvansker i møte med tekst i trykte og digitale media. I den sammenheng vil jeg undersøke forutsetningene for denne brukergruppen, typiske utfordringer som brukeren møter og mulige tiltak som kan bli gjort for å forbedre deres vilkår.

Jeg ønsker derfor å intervju deg om dette temaet. Formålet er å en innsikt i denne brukergruppens perspektiver. Under intervjuet vil det bli gjort et opptak som kun vil bli brukt av meg selv (Øyvind Rogstad) for å kunne lage en transkribert versjon av intervjuet. Dette manuskriptet vil kun bli vist til kursets lærer og mine medelever i kurset. Hvis det er ønskelig kan dette manuskriptet bli delt med deg på forhånd, for å kunne rette opp eventuelle feil.

Frivillig deltagelse

All deltagelse er frivillig, og du kan trekke deg når som helst. Du kan når som helst avslutte intervjuet eller trekke tilbake informasjon som har blitt gitt.

Personopplysninger

Personopplysninger oppgitt i prosjektet (utover informasjon som blir oppgitt av deltakeren under intervjuet) vil begrenses til navn, yrkestittel og arbeidsorganisasjon.

Før vi starter intervjuet vil jeg be deg samtykke i din deltagelse, og at du har lest og forstått informasjonen i denne teksten.

Samtykke

Jeg har lest og forstått informasjonen over og gir min samtykke til å bli intervjuet

Sted og dato

Signatur